

RAZ, DWA, TRZY... WIEM JA, WIESZ TY

ANNA GŁADYSIAK-KALINOWSKA
BARBARA MARKIEWICZ
ELŻBIETA OSUCH

Program nauczania wychowania przedszkolnego

opracowany w ramach projektu

„Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć wchodzących w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach
Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

WARSZAWA 2019

Redakcja merytoryczna – Agnieszka Karczewska-Gzik
Recenzja merytoryczna – dr Anna Kienig
Jadwiga Iwanowska
Agnieszka Ratajczak-Mucharska
Urszula Borowska

Redakcja językowa i korekta - Editio

Projekt graficzny i projekt okładki – Editio

Skład i redakcja techniczna - Editio

Warszawa 2019
Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons –
Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl>

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	5
2. Założenia programu „Raz, dwa, trzy... wiem ja, wiesz ty”	10
3. Cele ogólne i cele szczegółowe	15
4. Metody i formy pracy	31
5. Treści kształcenia	35
6. Organizacja warunków i sposobów realizacji kształcenia	53
7. Współpraca przedszkola z rodzicami oraz instytucjami i podmiotami wspierającymi realizację jego zadań	56
8. Ewaluacja programu	59
9. Bibliografia	62

1. WSTĘP

Drogi Nauczycielu,

w 2012 roku Rzeczpospolita Polska ratyfikowała Konwencję Organizacji Narodów Zjednoczonych o Prawach Osób Niepełnosprawnych. Głównym kierunkiem polityki oświatowej państwa polskiego stał się proces włączania dzieci niepełnosprawnych w kształcenie w szkołach i przedszkolach ogólnodostępnych, a niezbędnym zadaniem okazało się dostosowanie placówek do przyjęcia tych dzieci. W 2014 roku zwiększono nacisk na realizację „edukacji włączającej”, czyli kształcenie uczniów niepełnosprawnych we wszystkich placówkach oświatowych.

Porównując aktualny stan prawny z początkowym, możemy zauważyć istotne zmiany w podejściu do organizacji kształcenia dzieci i udzielania im pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Prawo stało się bardziej elastyczne i objęło szczególną opieką dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Uwzględniło większą indywidualizację kształcenia oraz znacznie powiększono listę podmiotów, które mają wpływ na właściwą jego organizację. Proces edukacji stał się indywidualnym spojrzeniem na każde dziecko, które objęte opieką i wspomaganiami ma wychowywać się i uczyć z innymi dziećmi. To ma mu zapewnić najpełniejszy rozwój i edukację.

Z kolei szybkie tempo zmian zachodzących w otaczającej nas rzeczywistości oraz świadomość, że jesteśmy ich współtwórcami, wymaga od nas wszystkich dużego wysiłku – także w kształceniu dzieci, które powinny umieć w przyszłości znaleźć swoje miejsce na rynku pracy. Choć jeszcze niedawno i my byliśmy zaskoczeni różnorodnością umiejętności i kompetencji, których pracodawcy oczekiwali od młodych ludzi rozpoczynających karierę zawodową, to z pewnością dziś na takie zdziwienie nie ma miejsca. Jesteśmy bowiem świadomi, że od najmłodszych lat należy przygotowywać dziecko do sprostania temu wyzwaniu w przyszłości. Musimy je przygotować na wszelkie zmiany w otaczającej go rzeczywistości.

Zapewne i Ty, **Drogi Nauczycielu**, zastanawiałeś się, czy je posiadasz. Może wydawało Ci się, że te oczekiwania są zbyt wygórowane, że zarówno prawo, jak i otaczająca rzeczywistość zbyt szybko się zmieniają, ale Ty nie musisz. Jednak wiesz, że życie wyraźnie nam pokazuje, iż musimy się zmieniać – i to właśnie tu i teraz, bo żeby móc odnaleźć się w przyszłości, konieczny jest permanentny rozwój, ustawiczne pogłębianie wiedzy i ciągłe nabywanie nowych kompetencji. Przykładem takich zmian i potrzeby dostosowania się do nich jest zwrócenie uwagi przez Radę Europy w maju 2018 roku na prawo każdego człowieka do jakości i włączającego kształcenia, szkoleń i uczenia się przez całe życie oraz wskazanie na umiejętności będące elementem wszystkich kompetencji, a także ustanowienie 8 nowych kompetencji kluczowych: kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji, kompetencje w zakresie wielojęzyczności, kompetencje matematyczne, kompetencje w zakresie

nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii, kompetencje cyfrowe, kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się, kompetencje obywatelskie, kompetencje w zakresie przedsiębiorczości, kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej. (Dz.U.UE C z dnia 4 czerwca 2018 r.)

W tej rzeczywistości musi odnaleźć swoje miejsce też dziecko, także to ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. I to właśnie od nas, nauczycieli, zależy, jak przygotujemy młode pokolenie do pełnienia wielu ról, dzięki którym szybko i elastycznie będzie ono mogło dostosowywać się do ciągle zmieniających się realiów w bliższej i dalszej przyszłości.

Wiemy, że kształtowanie dorosłego człowieka, powinno odbywać się z niezbędną starannością już przed rozpoczęciem szkoły, czyli na etapie wychowania przedszkolnego. Dlatego program wychowania przedszkolnego „Raz, dwa, trzy... wiem ja, wiesz ty” podejmuje to wyzwanie. Jego realizacja bowiem ma na celu zapewnienie dziecku poczucia bezpieczeństwa i dostarczenie mu interesujących treści, które dzięki różnorodnym metodom i formom pracy, podczas naturalnej dla wieku rozwojowego zabawy, zbudują solidny fundament samodzielnego, odpowiedzialnego i umiejącego współdziałać z innymi dorosłego – osoby dojrzałej współtworzącej rzeczywistość.

Celem nadrzędnym programu jest wyzwianie aktywności twórczej dzieci podczas rozwiązywania problemów edukacyjnych, a także wspomaganie ich samodzielności myślenia holistycznego w oparciu o wartości takie jak: prawda, dobro i piękno oraz permanentne dążenie do osiągnięcia przez dziecko dojrzałości do podjęcia nauki w pierwszej klasie szkoły podstawowej. Nabywanie umiejętności poznawania i kreowania zmian w otaczającej ich rzeczywistości ma odbywać się zgodnie z rozwojem fizycznym, poznawczym, emocjonalnym i społecznym dziecka.

Aby osiągnąć powyższe cele, bazą wyjściową programu stała się dla nas koncepcja, która w pierwotnej wersji była skierowana do dzieci starszych i uwzględniała konieczność pracy z dziećmi w różnym wieku, w tym samym czasie. Zaproponowana przez **Helen Parkhurst (1887–1973)** (Helen Parkhurst „Wychowanie wg planu daltońskiego”, link do cyfrowej wersji: <http://pbc.gda.pl/dlibra/docmetadata?id=4642&from=FBC>) zmiana organizacji pracy i sposób nauczania dzieci wpłynęły znacząco na ich rozwój, a uzyskane pozytywne efekty potwierdziły niezwykle ważną rolę indywidualnego podejścia do każdego dziecka. Postanowiliśmy, wprowadzając zasady planu daltońskiego, umożliwić dzieciom dostosowanie tempa pracy do indywidualnych możliwości każdego z nich, zapewnić im swobodę w działaniu i pozwolić na wyrabianie odpowiedzialności za podjęte starania oraz pomóc w budowaniu samodzielności, zarówno w myśleniu, jak i w czynie.

W związku z powyższym, bardzo ważnym dla koncepcji programu stało się współdziałanie dzieci ze sobą podczas zabawy i nauki, w trakcie których bardzo dużo się uczą, współpracując z innymi osobami z grupy, które nie zawsze muszą być ich najbliższymi kolegami. I choć to trudne zadanie, to jest ono niezwykle istotne

nie tylko w planie daltońskim, ale także w życiu każdego człowieka. Tłumaczenie, wyjaśnienie przez rówieśnika jest zwykle efektywniejsze od tłumaczenia nauczyciela, co potwierdza praktyka i przeprowadzane badania.

Organizacja działalności dzieci, przedstawiona w planie daltońskim, jest też bardzo przejrzysta – dzięki wizualizacji dni tygodnia, poszczególnych zadań, obowiązków, ale także współpracy. Wychowankowie uczą się bawić ze wszystkimi, nie wykluczają nikogo, a przecież to jest jednym z ważniejszych celów. W koncepcji **Helen Parkhurst** nauczyciel pełni rolę konsultanta, stratega, inicjatora, a także pomocnika i osoby oceniającej.

Niewątpliwie okres przedszkolny obfituje w szereg dynamicznych zmian w życiu każdego dziecka w różnych sferach: fizycznej, emocjonalnej, społecznej i poznawczej. Wchodzi ono w środowisko pozarodzinne, w którym następuje uspołecznienie jego myślenia i działania, uczy się dostrzegać i rozumieć pragnienia, potrzeby i emocje innych osób. W nowym otoczeniu ma także okazje do poznawania i doświadczania odmiennej przestrzeni.

Wiek przedszkolny jest dla dzieci okresem poznawania najbliższego otoczenia wszystkimi zmysłami. Przedszkolak cały jest zaangażowany w swoje działanie, co skierowało naszą uwagę na teorię inteligencji wielorakich. Jej twórca – **Howard Gardner** uważał, że każdy człowiek posiada wszystkie rodzaje inteligencji, rozwijające się w różnym tempie i tworzące profil wyjątkowy, niepowtarzalny dla każdego człowieka. Są one równoprawne, charakteryzują się własną specyfiką rozwoju i współpracują ze sobą. Możemy zatem poprzez odpowiedni dobór ćwiczeń wpływać na ich rozwój. Musimy jednak pamiętać o niezbędnej i prawidłowej wstępnej **diagnozie**, która określi profil inteligencji każdego dziecka. Jest to ważne, bo **indywidualizacja**, będąca szansą na rozwój każdej inteligencji, bazuje na określonym profilu postawionym w diagnozie, na co **H. Gardner** zwracał szczególną uwagę.

I tak, tworząc inspirujące środowisko edukacyjne, czyli stosując odpowiedni dobór środków dydaktycznych, zabaw, ćwiczeń oraz różnych form aktywności, rozwijamy słabsze inteligencje poprzez wykorzystanie tej mocniejszej. **H. Gardner** wyróżnił ich osiem: językową, matematyczno-logiczną, ruchową, wizualno-przestrzenną, muzyczną, przyrodniczą intrapersonalną i interpersonalną. Potwierdzeniem ich ciągłego rozwijania jest także aktualna jego koncepcja „Pięciu umysłów przyszłości”, w której zaznaczył, że prawdziwy cel edukacji stanowi właśnie inteligencja i charakter. Opisał w niej i nazwał najważniejsze typy umysłów: dyscyplinarny, syntetyzujący, twórczy, respektujący oraz etyczny.

O nowatorskim charakterze naszego programu świadczy również to, że podczas jego przebiegu nauczyciel, towarzysząc dziecku, pomaga mu się rozwijać w taki sposób, aby potrafiło sobie dobrze poradzić w nowych sytuacjach pozadomowych przez cały czas i w zróżnicowany sposób. Zaczęłyśmy od zagospodarowania otoczenia, czyli terenu wokół budynku. Bardzo istotne jest bowiem, aby w przedszkolu było

wyznaczone miejsce dla zwierząt, miejsce do prowadzenia upraw różnych warzyw oraz kwietnik z możliwością rozsady roślin. Pamiętać należy, że teren wokół przedszkola przeznaczony na prowadzenie uprawy i hodowli, można zastąpić też dobrze zagospodarowanym „kąciem przyrodniczym” w sali przedszkolnej lub w innym wybranym miejscu w przedszkolu, z którego będą korzystały wszystkie dzieci, z każdej grupy. Nie można zapomnieć, nawet w najtrudniejszych warunkach i w najmniejszym ogródku, o wyznaczeniu miejsca na „ścieżkę sensoryczną”, która rozwija wyobraźnię dotykową i pozwala lepiej poznać świat wszystkim dzieciom, nie tylko tym z niepełnosprawnościami.

Jest to duże wyzwanie dla Ciebie, Drogi Nauczycielu, ale także dla współpracowników oraz wszystkich instytucji wspomagających Twoją pracę.

Nowością w naszym programie jest także realizacja określonych treści w ścisłej współpracy z Rodzicami, którzy przyjmując na siebie część obowiązków w utrzymaniu i prowadzeniu opieki nad zwierzętami oraz wyznaczonym terenem, stają się niezastąpionymi partnerami nauczyciela i dziecka. Dzięki takiej obecności Rodzica w przedszkolu okres adaptacji dziecka przechodzi niezauważalnie w czas ich wspólnych działań w ciągu całego roku. Świadomość, że Rodzic jest tuż obok, spełnia ważne zadanie. To oni pokazując nowe rzeczy i ciekawie opowiadając, dają dziecku duże poczucie bezpieczeństwa. Istotny jest także stały kontakt przedszkola z domem rodzinnym, dzięki któremu łatwiej jest zauważyć specjalne potrzeby każdego dziecka, a także daje możliwość pracowania nad jego odpowiednim rozwojem.

Zaproszenie do współpracy instytucji wspierających realizację zadań przedszkola jest oczywiście w programie celowe, wieloetapowe i wieloletnie. Tak zaplanowana współpraca umożliwi dzieciom lepsze poznanie i zrozumienie najbliższego środowiska, w którym często pracują członkowie rodziny dziecka, sąsiedzi, czy też znajomi rodziny. Korzyści są obustronne i pozwalają na scalenie działań otoczenia i przedszkola. Wyrabiają też u dziecka umiejętność odnajdowania się w coraz szerszym środowisku lokalnym.

Chcemy też zwrócić uwagę na to, że wiodące miejsce w naszym programie znalazła edukacja włączająca. Proponujemy w nim, jak dać równą szansę do osiągnięcia sukcesu każdemu dziecku i w naturalny sposób przeciwdziałać wszelkiego rodzaju wykluczeniom.

Tak więc edukacja włączająca i plan daltoński, w połączeniu z teorią inteligencji wielorakich, tworzą mocne filary na których opiera się nasz program, a stworzony układ treści daje możliwość rozwijania kluczowych kompetencji.

Drogi Nauczycielu,

program wychowania przedszkolnego „Raz, dwa, trzy... wiem ja, wiesz ty” zawiera i rozszerza Podstawę programową wychowania przedszkolnego. To od Ciebie jednak zależy, które pomysły, które z zaproponowanych przez nas metod wybierzesz i podczas których zajęć wykorzystasz, a które wzbogacisz o swoje. My tylko wskazujemy propozycje rozwiązań. Jednak pamiętaj, że to pozytywne wzmocnienia przede

wszystkim motywują dzieci do działania, rozwiązywania zadań i problemów. Bądź czujny. Bądź ciągłym badaczem. Prowadź systematyczną obserwację dzieci, bo tylko wtedy będziesz mógł zaobserwować przyrost ich wiedzy i umiejętności, co przełoży się na Twój sukces, którego życzą Ci autorki programu:

Anna Gładysiak-Kalinowska

Barbara Markiewicz

Elżbieta Osuch

2. ZAŁOŻENIA PROGRAMU „RAZ, DWA, TRZY... WIEM JA, WIESZ TY”

Istnieje wiele modeli wprowadzających dzieci w otaczający je świat. Wielu filozofów, pedagogów, psychologów proponuje różne rozwiązania, bazując na wieloletnich badaniach i doświadczeniach. Program „Raz, dwa, trzy... wiem ja, wiesz ty” jest propozycją opartą na rozwijaniu inteligencji wielorakich dziecka dopełnioną założeniami planu daltońskiego i kształceniem umiejętności oraz kompetencji kluczowych.

Twórca teorii inteligencji wielorakich, amerykański psycholog Howard Gardner przedstawia rozumienie inteligencji, jako zespołu określonych zdolności zarówno do postrzegania świata, jak i uczenia się oraz przekształcania otaczającej nas rzeczywistości. Uważa, że każdy człowiek posiada cały zespół inteligencji, które rozwijają się w różnym stopniu. Tworzą one niepowtarzalny profil każdego człowieka. Przez całe nasze życie możemy je rozwijać poprzez stosowanie różnych ćwiczeń. Wszystkie są jednakowo ważne i pojawiają się już na etapie dzieciństwa.

H. Gardner rozróżnił osiem inteligencji (<http://bestcareermatch.com/multiple-intelligences-descriptions#Linguistic>): przyrodniczą, muzyczną, wizualno-przestrzenną, logiczno-matematyczną, ruchową (kinestetyczną), interpersonalną, intrapersonalną oraz językową (lingwistyczną).

- **Inteligencja przyrodnicza** – osoba obdarzona dominacją tej inteligencji jest szczególnie wrażliwa na przyrodę i dociekliwa w poznawaniu praw natury. Pielęguje rośliny, troszczy się o zwierzęta.
- **Inteligencja muzyczna** – osoby o tym typie inteligencji mają duże poczucie rytmu, są wrażliwe na dochodzące do nich dźwięki, słyszą i rozpoznają te, które są niedostrzegalne dla innych. Świetnie modulują głos, na przykład podczas głośnego czytania tekstu literackiego.
- **Inteligencja wizualno-przestrzenna** – ten typ inteligencji cechuje osoby myślące obrazowo, chętnie korzystające z map, wykresów, diagramów i tabel, natomiast w procesie uczenia się towarzyszy im ruch.
- **Inteligencja logiczno-matematyczna** – dominacja tej inteligencji przejawia się swobodą w logicznym łączeniu zdarzeń i pojedynczych sekwencji w spójną całość. To osoby dociekliwe, systematyczne i dokładne. Symbole liczbowe i operacje matematyczne nie sprawiają im trudności.
- **Inteligencja ruchowa** – ludzie z dominacją tej inteligencji sprawnie posługują się przedmiotami, lubią wszystkie formy ruchu. Ich komunikacja jest dobra zarówno za pomocą mimiki, jak i gestykulacji. Mają dobre wyczucie czasu, są dobrze zorganizowani.
- **Inteligencja interpersonalna** – osoby z dominacją tej inteligencji są bardzo towarzyskie i posiadają umiejętność negocjowania i wypracowywania

kompromisów. Swoją rozwiniętą wrażliwość i świadomość uczuć innych ludzi wykorzystują do pocieszania, przekonywania a nawet manipulowania. Osoby te nie mają problemu z pracą w zespole.

- **Inteligencja intrapersonalna** – ten typ inteligencji charakteryzuje osoby z wysoką samoświadomością, refleksją nad własnym zachowaniem, postępowaniem, motywacją i emocjami. Mają wysokie poczucie własnej wartości, jednak bywają wstydliwe, są wyciszone, spokojne, refleksyjne, lubią pracować samotnie.
- **Inteligencja językowa** – osoby o tym typie inteligencji wykazują zainteresowanie światem słowa mówionego i pisanego. Posiadają „dar” wypowiedzenia się, starannie dobierają słowa, bo wychwytyją subtelne różnice znaczeniowe między nimi. Lubią literaturę, mają poczucie rytmu i dźwięku słów.

W ostatnich latach przeprowadzone badania H. Gardnera pozwoliły wyłonić dodatkowe dwie nowe inteligencje: **inteligencję egzystencjalną i inteligencję moralno-etyczną**. Jednak jest zbyt mało wiedzy na ich temat a badania są w toku, dlatego w naszym programie będziemy bazować na ośmiu opisanych powyżej.

Zgłębiając tajniki ludzkiego umysłu – jego rozwój, organizację i wygląd oraz prowadząc własne badania na temat zdobywania wiedzy, kierowania innymi oraz wpływaniem i zmienianiem swojego i cudzego umysłu, **H. Gardner** w swojej koncepcji **pięć umysłów przyszłości** opisał typy umysłów, które człowiek powinien rozwijać dla przyszłości.

Nazwał: umysł **dyscyplinarny**, który wyłania tematy istotne dla danej dyscypliny naukowej, dokonuje ich analizy z różnych punktów widzenia, wie, jak systematycznie pracować i doskonalić się, jest pilny i wysoce zdyscyplinowany; umysł **syntetyzujący**, który cechuje umiejętność korzystania z wielu różnych źródeł wiedzy, dokonywaniem jej selekcji, przetwarzaniem oraz wykorzystywaniem stale napływających aktualnych informacji; umysł **kreatywny** (twórczy), który odrzuca stereotypy, stawia nowe tezy, pytania, poszukuje nowatorskich rozwiązań, tworzy nieszablonowe dzieła, inspirują go nowe wyzwania i problemy wymagające kreatywności; umysł **respektujący** (tolerancyjny), który jest świadomy istnienia innych osób, zarówno dostrzega, rozumie, jak i akceptuje różnice dzielące pojedynczych ludzi oraz grupy, efektywnie współpracuje z każdym bez względu na pochodzenie, poglądy czy status; umysł **etyczny**, który myśli o sobie abstrakcyjnie i rzetelnie wywiązuje się ze swoich obowiązków, przestrzega najważniejszych wartości, dąży do doskonałości, zwraca uwagę na potrzeby i pragnienia społeczności.

Każdy z przedstawionych typów umysłu odwołuje się do wielorakich inteligencji. Umysł dyscyplinarny, syntetyzujący i kreatywny swój rodowód ma w sferze poznawczej, natomiast umysł respektujący i etyczny, powstały z rozważań o ludzkich wartościach. H. Gardner uznał, że umysły winny rozwijać się równocześnie, ale w zależności od okresu rozwojowego człowieka nacisk powinien być silniejszy na jeden z nich. Ważne

jest, aby działały „w symbiozie”. Przedstawiona koncepcja „pięciu umysłów przyszłości” H. Gardnera jest sposobem wykorzystania rozumowania i postępowania w przedszkolu, w szkole, w miejscu pracy, w życiu.

Dziecko wielozmysłowo poznaje otoczenie już od urodzenia, jednak dynamika jego rozwoju przypadająca na okres przedszkolny i różnorodność bodźców, które w tym okresie stymulują jego rozwój oraz sytuacje, w których się znalazło, aby poznawać, działać i tworzyć, powoduje, że teorie inteligencji wielorakich i pięciu umysłów przyszłości są wiodącymi filarami, na których bazuje program.

Dobór tematyczny jest elastyczny, daje nauczycielowi możliwość decydowania o doborze rodzaju zabaw – zajęć, aby spełnić oczekiwania, potrzeby, możliwości, zdolności i zainteresowania każdego dziecka. To nauczyciel decyduje o zakresie treści dostarczonych dziecku, po przeprowadzonej wcześniej diagnozie wstępnej, mówiącej o dominującej inteligencji u każdego z nich, z którymi rozpoczyna wspólne działanie przez zabawę. Wnikliwe monitorowanie osiągnięć każdego dziecka, dogłębna obserwacja oraz zgromadzony materiał badawczy potwierdzający jego rozwój będzie wyznacznikiem modyfikacji programu w każdym momencie pracy nauczyciela.

W zaproponowanym modelu pracy zminimalizowane zostały jakiegokolwiek różnice w rozwoju dzieci, albowiem każde z nich ma swoje, dostosowane miejsce zabawy – działania. Pracuje w swoim indywidualnym tempie, w każdym momencie ma szansę do powrotu wykonanych działań z poprzedniego dnia, aby je powtórzyć i utrwalić lub poprosić o pomoc kolegę czy osobę dorosłą.

Edukacja włączająca jest w tym programie realizowana poprzez zastosowany model planu daltońskiego, którego autorka – amerykańska nauczycielka H. Pakhurst, była pod ogromnym wpływem dzieła J. Deweya i przez wiele lat współpracowała z M. Montessori. Wprowadzone przez siebie rozwiązania opublikowała w pracy „Wykształcenie według planu daltońskiego” (link do wersji elektronicznej <http://pbc.gda.pl/dlibra/docmetadata?id=4642&from=FBC>). Pracując w tym samym czasie z dziećmi w różnym wieku, przy pomocy starszych uczniów, zagospodarowała przestrzeń tak, aby każde dziecko mogło uczyć się i działać we własnym tempie. Zauważyła, że w tym systemie niezbędna jest harmonia między nauczycielem a uczniem. Na jej prośbę starsze dzieci pomagały młodszym w nauce. Uzyskane efekty takiego działania były imponujące i to ukierunkowało zaproponowanie takiego działania w tym programie.

Realizacja planu daltońskiego oparta jest na trzech zasadach:

- nauce wolności/odpowiedzialności,
- nauce samodzielności,
- nauce współpracy.

W wychowaniu przedszkolnym wolność zastąpiła **odpowiedzialność**, ponieważ lepiej przedstawiony jest cel pedagogiczny. Dziecko samo decyduje o kolejności (które), czasie (kiedy) oraz sposobie (jak) wykonania zadania – staje się współodpowiedzialne

za wynik uczenia się. Nauczyciel nie może stosować przymusu, jednak potrzebne są granice, ponieważ (zwłaszcza) małe dzieci potrzebują więcej treningu niż ich starsi koledzy. Stąd zaplanowany jest powrót do realizowanych działań w poprzednim dniu aktywności.

Samodzielność dziecka to umiejętność radzenia sobie z rozwiązaniem problemu z równoczesnym wykorzystaniem odpowiednio zgromadzonych środków oraz wskazówek nauczyciela, który zaczyna być postrzegany jako jego partner. Dziecko przychodzi do przedszkola, gdzie są inne dzieci. **Współdziałanie** z drugim dzieckiem staje się zatem w naturalny sposób celem długofalowym. Dlatego współpraca rozpoczyna się spontanicznie, od „ja to potrafię, więc ci pomogę ...” – poprzez wspólną naukę w parach, aż do działania w zespole. Ważne jest, aby dzieci nauczyły się szanować pracę swoją i innych.

Z tej koncepcji jasno wynika, że dzięki temu dzieci będą przygotowane do samodzielnej pracy w szkole, natomiast w przedszkolu będą się uczyć wzajemnie motywować do pracy indywidualnej, w parach i w zespołach.

Założenia planu daltońskiego w przedszkolu pozwalają na przejrzystą organizację dzięki wizualizacji całego procesu. Obrazy, będące instrukcją, umieszczone są w stałych miejscach, dostępnych dla każdego i w każdej chwili. Dziecko ma możliwość sprawdzenia, co zrobiło i które zadanie jeszcze powinno wykonać. Obrazem może być rok, miesiąc, dzień tygodnia, plan dnia, zadania do wykonania, a także przydzielone dyżury oraz instrukcje – polecenia. Ponieważ pojęcie upływu czasu jest dla dziecka szczególnie trudne, wykorzystanie odpowiednich pomocy dydaktycznych, np. zegara daltońskiego, staje się wręcz niezbędne.

Zaproponowane działania dziecka w bazach/grupach dają mu możliwość i szansę na rozwijanie sfery społecznej w szerszym zakresie i lepszym komforcie psychicznym. Dzieci nieśmiałe, wycofane mają szansę na przejście z roli obserwatora w rolę aktywnego działacza, dzięki współpracy z kolegami, którzy wzmocnią jego samoocenę, gdyż jak wcześniej zaznaczyłyśmy, lepsze efekty daje wzajemne uczenie się dzieci od siebie nawzajem. Chętniej bowiem słuchają i lepiej rozumieją zjawiska wyjaśnione przez kolegę. Mają również szansę, po wysłuchaniu rówieśników, na skorygowanie swojego działania.

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom zmieniającej się rzeczywistości, program stwarza możliwość zaangażowania nauczyciela w kreowanie i modelowanie sylwetki przyszłego absolwenta wychowania przedszkolnego, a jednocześnie dziecka gotowego rozpocząć naukę w szkole. Dopełnieniem takiego modelu przyszłego ucznia jest rozwijanie kompetencji kluczowych.

Termin „kompetencje kluczowe” pojawił się w grudniu 2006 roku w zaleceniach Parlamentu Europejskiego i Rady UE. Uznano, że skoro systemy edukacyjne obowiązujące w różnych państwach stanowią ich dziedzictwo narodowe i nie można ich ujednoclić, należy dążyć do rozwijania kompetencji kluczowych, które pozwolą osobom

przemieszczającym się po świecie na łatwą adaptację w nowych warunkach i właściwe funkcjonowanie w szybko zmieniającym się świecie.

Określono 8 kompetencji kluczowych w uczeniu się przez całe życie:

- 1) porozumiewanie się w języku ojczystym,
- 2) porozumiewanie się w językach obcych,
- 3) kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne,
- 4) kompetencje informatyczne,
- 5) umiejętność uczenia się,
- 6) kompetencje społeczne i obywatelskie,
- 7) inicjatywność i przedsiębiorczość,
- 8) świadomość i ekspresja kulturalna.

Wiek przedszkolny, czyli okres od trzeciego do szóstego roku życia, to czas, kiedy następuje intensywny rozwój procesów poznawczych, społecznych i emocjonalnych. Dziecko zaczyna w sposób celowy obserwować zachodzące zjawiska, jego mowa staje się niezależna. Pamięć i uwaga stopniowo nabiera cech dowolności, doskonali się również sprawność ruchowa.

Dzięki dojrzewaniu układu nerwowego, ale też pod wpływem oddziaływań środowiskowych, następują zmiany w zakresie sfery emocjonalnej.

Jest to więc najlepszy czas na podejmowanie działań edukacyjnych, wspomagających i stymulujących ten rozwój, rozpoczęcie rozwijania kompetencji kluczowych – wyposażanie dziecka w wiedzę, umiejętności i postawy odpowiednie do sytuacji.

Rozwój mowy pozwala dziecku coraz lepiej porozumiewać się w języku ojczystym, ale także w języku obcym, ułatwia nawiązywanie kontaktu z rówieśnikami i osobami dorosłymi, przez co rozwijane są również kompetencje społeczne i obywatelskie.

Dominującą aktywnością w tym czasie jest zabawa, podczas której dziecko uczy się, zdobywa nowe doświadczenia, gromadzi wiadomości o otaczającym świecie, rozwija pomysłowość i działania twórcze.

Doświadczenie, eksperymentowanie, obserwacja zjawisk przyrody, prowadzenie hodowli i upraw, majsterkowanie, zabawy konstrukcyjne i tematyczne w kącikach zainteresowań, realizacja miniprojektów pomagają w rozwijaniu kompetencji matematycznych i naukowo-technicznych, inicjatywności i przedsiębiorczości. Zajęcia artystyczne, udział w uroczystościach, konkursach, koncertach, przedstawieniach teatralnych wyzwalają w dziecku naturalną potrzebę aktywności, rozwijają świadomość i ekspresję kulturalną. Wykorzystywanie w czasie zajęć narzędzi TIK stopniowo wprowadza dziecko w przestrzeń wirtualną, rozwijając jego kompetencje informatyczne.

Realizacja podstawy programowej wychowania przedszkolnego pozwala na rozwijanie wszystkich kompetencji kluczowych, dzięki czemu dzieci już od najmłodszych lat lepiej radzą sobie z zadaniami, które są przed nimi stawiane.

3. CELE OGÓLNE I CELE SZCZEGÓŁOWE

Program wychowania przedszkolnego „Raz, dwa, trzy... wiem ja, wiesz ty” zawiera i rozszerza Podstawę programową wychowania przedszkolnego oraz realizuje nadrzędny cel, jakim jest wspieranie całościowego rozwoju dziecka, spełnia określone zadania profilaktyczno-wychowawcze przedszkola, a także zawiera efekty wcielania w życie zadań w postaci celów osiąganym przez dzieci na zakończenie etapu wychowania przedszkolnego.

Program ten jest holistycznym podejściem do edukacji dziecka w wieku przedszkolnym, aby poprzez rozwijanie wszystkich inteligencji w grupie z innymi dziećmi, rozwijało swoje umiejętności i kompetencje kluczowe, które zainspirują go do samodzielności i zaspokajania ciekawości w poznawaniu otaczającego świata tak, aby **stało się twórcze i kreatywne w myśleniu i działaniu.**

Cele ogólne programu wyznaczają profil dążeń pedagogicznych, aby nauczyciel wiedział, w jakim kierunku ma podążać podczas jego realizacji. Są one zgodne z podstawą programową – uwzględniają cztery obszary rozwoju dziecka: fizyczny, emocjonalny, społeczny i poznawczy oraz są skorelowane z rodzajem inteligencji wielorakich – logiczno-matematyczną, językową, przyrodniczą, muzyczną, przestrzenną, ruchową, interpersonalną i intrapersonalną, które stanowią wiodący fundament założeń programu.

Cele ogólne to:

- wyzwalanie aktywności twórczej dzieci podczas rozwiązywania problemów edukacyjnych, zgodnie z indywidualnym rozwojem fizycznym, poznawczym, emocjonalnym i społecznym,
- wspomaganie samodzielności myślenia holistycznego dzieci w dążeniu do nabycia umiejętności poznawania i kreowania zmian w otaczającej go rzeczywistości, zgodnie z własnym rozwojem fizycznym, poznawczym, emocjonalnym i społecznym.

Wynikiem końcowym, który nauczyciel powinien osiągnąć po zrealizowaniu programu, jest pakiet jasno sformułowanych **celów szczegółowych**, będących jednocześnie wskazaniem osiągnięć dzieci.

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka

1. Inteligencja logiczno-matematyczna

Cele ogólne:

- inicjowanie zabaw konstrukcyjnych, majsterkowanie, budowanie, z wykorzystaniem zabawek, materiałów użytkowych, w tym materiałów naturalnych.

Cele szczegółowe:

- buduje z klocków kompozycje płaskie i przestrzenne,
- konstruuje kompozycje z różnorodnych materiałów z najbliższego otoczenia (kaształy, żołądźcie, różnej wielkości pudełka, tuby itp.).

2. Inteligencja językowa (lingwistyczna, werbalna)

Cele ogólne:

- wykazywanie sprawności ciała i koordynacji w stopniu pozwalającym na rozpoczęcie systematycznej nauki czynności złożonych, takich jak czytanie i pisanie.

Cele szczegółowe:

- wykonuje ruchy w zakresie małej i dużej motoryki,
- porusza się w wyznaczonym kierunku,
- zachowuje ciągłość ruchu,
- wykazuje zdolności manipulacyjne prawą i lewą ręką oraz prawą i lewą nogą,
- rozmieszcza elementy na płaszczyźnie, zachowując podany kierunek,
- prawidłowo wykonuje ćwiczenia aparatu artykulacyjnego (głównie oddechowe, artykulacyjne).

3. Inteligencja przyrodnicza (naturalistyczna lub środowiskowa)

Cele ogólne:

- uczestniczenie w zabawach naśladowczych z przyborami lub bez nich.

Cele szczegółowe:

- wykonuje ruchy naśladowcze w przestrzeni,
- porusza się w określonej przestrzeni, posługując się przyborem.

4. Inteligencja muzyczna (słuchowa lub rytmiczna)

Cele ogólne:

- uczestniczenie w zabawach rytmicznych, muzycznych z przyborami lub bez nich.

Cele szczegółowe:

- wykonuje ruchy zgodnie z podanym rytmem,
- reaguje zmianą ruchu na podany sygnał,
- porusza się w określonej przestrzeni, wykonując ruchy zgodne z muzyką.

5. Inteligencja przestrzenna

Cele ogólne:

- wykonywanie różnych form ruchu: bieżne, skoczne, z czworakowaniem, rzutne.

Cele szczegółowe:

- porusza się w określonej przestrzeni, zachowując bezpieczeństwo wobec siebie i dzieci współćwiczących głównie podczas zabaw bieżnych,
- naśladuje podane ruchy, poruszając się w określonej przestrzeni,
- zachowuje prawidłowe ułożenie ciała podczas czworakowania,

- utrzymuje równowagę podczas zabaw skocznych: obunóż, na prawej i lewej nodze, w przód i do tyłu, z jednej nogi na drugą,
- prawidłowo wykonuje ruchy rękami podczas zabaw rzutnych, kierując przedmiot w wyznaczonym kierunku.

6. Inteligencja ruchowa (kinestetyczna)

Cele ogólne:

- samodzielne wykonywanie podstawowych czynności higienicznych,
- wykonywanie czynności samoobsługowych: ubieranie się i rozbieranie, w tym czynności precyzyjne, np. zapinanie guzików, wiązanie sznurowadeł,
- spożywanie posiłków z użyciem sztućców, nakrywanie do stołu i sprząatanie po posiłku,
- wykonywanie czynności, takich jak: sprząatanie, pakowanie, trzymanie przedmiotów jedną ręką i oburącz, małych przedmiotów z wykorzystaniem odpowiednio ukształtowanych chwytów dłoni, używanie chwytu pisarskiego podczas rysowania, kreślenia i pierwszych prób pisania.

Cele szczegółowe:

- myje ręce z zachowaniem prawidłowej kolejności poszczególnych etapów,
- prawidłowo myje zęby, zgodnie z instrukcją,
- prawidłowo korzysta z przyborów toaletowych,
- umie ubrać się, zakładając garderobę zgodnie z podaną instrukcją (zachowuje prawidłową kolejność zakładanej garderoby),
- wykazuje sprawność manualną podczas zasuwania suwaka, zapinania guzików, sznurowania obuwia,
- wykazuje sprawność ruchową podczas nakrywania do posiłku
- (rozkładania i zbierania talerzy oraz sztućców),
- posługuje się sztućcami podczas spożywania posiłków,
- wykazuje sprawność ruchową podczas sprzątania zabawek oraz pakowania ich do odpowiednich pudełek,
- prawidłowo trzyma przedmioty w jednym ręku i w obu rękach,
- prawidłowo trzyma narzędzie pisarskie podczas prac plastycznych (wycinanki, wydzieranki, lepienia z różnorodnych materiałów) oraz podczas kreślenia wzorów literopodobnych,
- zachowuje prawidłowy kierunek podczas kreślenia wzorów literopodobnych.

7. Inteligencja interpersonalna (społeczna)

Cele ogólne:

- wykonywanie podstawowych ćwiczeń kształtujących nawyk utrzymania prawidłowej postawy ciała.

Cele szczegółowe:

- prawidłowo wykonuje ćwiczenia z zachowaniem prawidłowej postawy (podczas ćwiczeń oraz podczas wykonywania zadań w pozycji siedzącej i stojącej).

8. Inteligencja intrapersonalna (intuicyjna)

Cele ogólne:

- zgłaszanie potrzeb fizjologicznych,
- komunikowanie potrzeby ruchu, odpoczynku itp.

Cele szczegółowe:

- zgłasza potrzeby fizjologiczne,
- samodzielnie korzysta z toalety,
- zgłasza potrzebę ruchu,
- zgłasza potrzebę odpoczynku.

II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka

1. Inteligencja logiczno-matematyczna

Cele ogólne:

- rozstawanie się z rodzicami bez lęku ze świadomością, że rozstanie takie bywa dłuższe lub krótsze.

Cele szczegółowe:

- potrafi „odczytać upływ czasu” przedstawiony na ilustracji z wizualizacją dnia,
- potrafi określić ile zabaw się odbędzie do powrotu rodziców z przedstawionej wizualizacji dnia na ilustracji,
- bez lęku rozstaje się z rodzicami,
- panuje nad emocjami, oczekując powrotu rodziców.

2. Inteligencja językowa (lingwistyczna, werbalna)

Cele ogólne:

- rozpoznawanie i nazywanie podstawowych emocji,
- wczuwanie się w emocje i uczucia osób z najbliższego otoczenia.

Cele szczegółowe:

- umie nazwać swoje emocje: smutek, radość, złość, żal,
- rozpoznaje i nazywa emocje pozytywne i negatywne,
- podejmuje próby wczuwania się w emocje i uczucia innych: głaszcze, przytula, pociesza.

3. Inteligencja przyrodnicza (naturalistyczna lub środowiskowa)

Cele ogólne:

- dostrzeganie, że zwierzęta posiadają zdolność odczuwania; przejawianie w stosunku do nich życzliwości i troski.

Cele szczegółowe:

- potrafi powiedzieć, jak można rozpoznać, że zwierzę okazuje radość,
- potrafi powiedzieć, jak zwierzęta hodowane w przedszkolu okazują radość, zadowolenie (polizał mnie, przysunął się, żeby go pogłaskać),
- wykazuje troskę o zwierzęta z najbliższego otoczenia (w tym włącza się w charytatywną pomoc bezpańskim zwierzętom).

4. Inteligencja muzyczna (słuchowa lub rytmiczna)

Cele ogólne:

- zauważanie, że nie wszystkie przeżywane emocje i uczucia mogą być podstawą do podejmowania natychmiastowego działania; panowanie nad nieprzyjemną emocją, np. podczas czekania na własną kolej w zabawie lub innej sytuacji.

Cele szczegółowe:

- potrafi opanować emocje, czekając na swoją kolej w zabawie, poprzez ćwiczenia przy muzyce relaksacyjnej,
- uczestniczy w ćwiczeniach rytmicznych, pomagających w wyciszeniu i opanowaniu negatywnych emocji,
- umie zachęcić innych do słuchania muzyki relaksacyjnej w celu wyciszenia negatywnych emocji.

5. Inteligencja przestrzenna

Cele ogólne:

- szukanie wsparcia w sytuacjach trudnych emocjonalnie; wdrażanie swoich własnych strategii wspieranych przez osoby dorosłe lub rówieśników.

Cele szczegółowe:

- umie poprosić o pomoc w sytuacjach dla siebie trudnych,
- podejmuje z osobą dorosłą próby wyjaśnienia, dlaczego przeproszenie przez kolegę możemy uznać za próbę rozładowania negatywnych emocji,
- podejmuje próby szukania rozwiązania rozładowania negatywnych emocji, przez rozmowę z drugą osobą.

6. Inteligencja ruchowa (kinestetyczna)

Cele ogólne:

- przedstawianie swoich emocji i uczuć przy użyciu charakterystycznych dla dziecka form wyrazu.

Cele szczegółowe:

- podejmuje próby przedstawienia swoich emocji, np. pantomima, ruch przy muzyce, odegranie scenki dramatycznej itp.

7. Inteligencja interpersonalna (społeczna)

Cele ogólne:

- próby radzenia sobie z przeżywaniem emocji.

Cele szczegółowe:

- próbuje rozładować swoje negatywne emocje, stosując poznane sposoby (zgniatanie małych gumowych kulek, zabawy z dużą piłką na dywanie – uciskanie jej, „ugniatanie” itp.).

8. Inteligencja intrapersonalna (intuicyjna)

Cele ogólne:

- szanowanie emocji swoich i innych,
- przeżywanie emocji w sposób umożliwiający dziecku adaptację w nowym otoczeniu, np. w nowej grupie dzieci, nowej grupie starszych dzieci, a także w nowej grupie dzieci i osób dorosłych,
- rozróżnianie emocji i uczuć przyjemnych i nieprzyjemnych ze świadomością, że odczuwają i przeżywają je wszyscy ludzie.

Cele szczegółowe:

- nie przerywa osobie mówiącej, czekając na swoją kolej, aby się wypowiedzieć,
- utrzymuje prawidłową postawę podczas rozmowy z drugą osobą, okazując jej w ten sposób szacunek.

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka

1. Inteligencja logiczno-matematyczna

Cele ogólne:

- ocenianie swojego zachowania w kontekście podjętych czynności i zadań oraz przyjętych norm grupowych; przyjmowanie, respektowanie i tworzenie zasad zabawy w grupie, współdziałanie z dziećmi w zabawie, pracach użytecznych, podczas wypoczynku.

Cele szczegółowe:

- podejmuje próby oceny swojego zachowania,
- umie wyjaśnić, dlaczego jego zachowanie odbiega od przyjętych norm,
- współtworzy zasady wspólnej zabawy, w celu uniknięcia sytuacji konfliktowych,
- umie dostosować swoje zachowanie do norm już przyjętych przez grupę i zgodnie z nią działać podczas zabawy,
- respektuje prawo do odpoczynku innych osób, potrafi to logicznie uzasadnić, odwołując się do zastosowania tego prawa do samego siebie.

2. Inteligencja językowa (lingwistyczna, werbalna)

Cele ogólne:

- posługiwanie się swoim imieniem, nazwiskiem i adresem,
- używanie zwrotów grzecznościowych podczas powitania, pożegnania, sytuacji wymagającej przeproszenia i przyjęcia konsekwencji swojego zachowania.

Cele szczegółowe:

- zna i podaje swoje imię i nazwisko, zachowując bezpieczeństwo w kontaktach z nieznanymi osobami,
- zna i podaje swój adres zamieszkania, wie, że nie wolno go podawać osobom nieznanym,
- stosuje zwroty grzecznościowe na powitanie i pożegnanie,
- stosuje zwroty grzecznościowe: przepraszam, poproszę, proszę.

3. Inteligencja przyrodnicza (naturalistyczna lub środowiskowa)

Cele ogólne:

- przejawianie poczucia własnej wartości jako osoby, wyrażanie szacunku wobec innych osób i przestrzeganie tych wartości w nawiązywaniu relacji rówieśniczych.

Cele szczegółowe:

- potrafi powiedzieć o swoich zainteresowaniach,
- potrafi powiedzieć o sobie kilka pozytywnych określeń (lubię słuchać., lubię oglądać., jestem ciekawy., chcę poznać..., bo., proszę, pokaż mi., bo mnie to interesuje... itp.).

4. Inteligencja muzyczna (słuchowa lub rytmiczna)

Cele ogólne:

- odczuwanie i wyjaśnianie swojej przynależności do rodziny, narodu, grupy przedszkolnej, grupy chłopców, grupy dziewczynek oraz innych grup, np. grupy teatralnej, grupy sportowej.

Cele szczegółowe:

- potrafi wymienić członków swojej rodziny,
- potrafi powiedzieć, w jakim kraju mieszka,
- zna hymn swojego kraju (potrafi zaśpiewać przynajmniej pierwszą zwrotkę i refren),
- potrafi powiedzieć o swoich planach dotyczących zawodu, który chciałby wykonywać w przyszłości,
- angażuje się w przygotowanie wspólnego występu muzycznego lub teatralnego,
- zgłasza chęć reprezentowania grupy (przedszkola) w zabawach sportowych.

5. Inteligencja przestrzenna

Cele ogólne:

- nazywanie i rozpoznawanie wartości związanych z umiejętnościami i zachowaniami społecznymi, np. szacunek do dzieci i dorosłych, szacunek do ojczyzny, życzliwość okazywana dzieciom i dorosłym – obowiązkowość, przyjaźń, radość.

Cele szczegółowe:

- z szacunkiem zwraca się do osób dorosłych,
- rozpoznaje symbole narodowe,

- potrafi powiedzieć, w jakim celu wyeksponowane są symbole narodowe na budynkach użytku publicznego,
- mówi o przynależności do Rzeczypospolitej Polski, dodając, że jest to dla niego powód do dumy, radości, zadowolenia,
- nazywa i okazuje radość w odpowiednich sytuacjach (przyjście kolegi po dłuższej nieobecności),
- okazuje chęć nawiązania bliższej relacji z kolegą, zapraszając go, np. do wspólnej zabawy, na swoje imieniny do domu.

6. Inteligencja ruchowa (kinestetyczna)

Cele ogólne:

- obdarzanie uwagą innych dzieci i osób dorosłych.

Cele szczegółowe:

- podchodzi do kolegi, koleżanki, innych dzieci w celu nawiązania kontaktu,
- okazuje zainteresowanie osobą dorosłą w celu nawiązania kontaktu,
- podejmuje próbę rozmowy, nie przeszkadzając rozmówcom.

7. Inteligencja interpersonalna (społeczna)

Cele ogólne:

- komunikowanie się z dziećmi i osobami dorosłymi z użyciem komunikatów werbalnych i pozawerbalnych; wyrażanie swoich oczekiwań społecznych wobec innego dziecka, grupy.

Cele szczegółowe:

- podczas kontaktów z innymi osobami stosuje zwroty grzecznościowe,
- okazuje szacunek i zainteresowanie (utrzymuje prawidłową postawę, zachowuje odpowiednią odległość od rozmówcy podczas rozmowy,
- zachowuje odpowiedni ton podczas rozmowy (nie podnosi głosu, nie przekrzykuje rozmówcy).

8. Inteligencja intrapersonalna (intuicyjna)

Cele ogólne:

- respektowanie praw i obowiązków swoich oraz innych osób, zwracanie uwagi na ich indywidualne potrzeby.

Cele szczegółowe:

- zna swoje prawa i obowiązki,
- potrafi przypomnieć innym dzieciom o ich prawach i obowiązkach w odpowiedni sposób,
- wykazuje chęć pomocy innym dzieciom, rozumiejąc ich potrzeby.

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka

1. Inteligencja logiczno-matematyczna

Cele ogólne:

- odpowiadanie na pytania, opowiadanie o zdarzeniach z przedszkola, objaśnianie kolejności zdarzeń w prostych historyjkach obrazkowych, układanie historyjek obrazkowych, recytowanie wierszy, układanie i rozwiązywanie zagadek,
- klasyfikowanie przedmiotów według: wielkości, kształtu, koloru, przeznaczenia; układanie przedmiotów w grupy, szeregi, rytmy; nadawanie znaczenia przedmiotom przez odtwarzanie układów i tworzenie własnych; rozróżnianie podstawowych figur geometrycznych (koło, kwadrat, trójkąt, prostokąt),
- eksperymentowanie, szacowanie, przewidywanie, dokonywanie pomiaru długości przedmiotów z wykorzystaniem, np. dłoni, stopy, buta,
- przeliczanie elementów zbiorów w czasie zabawy, prac porządkowych, ćwiczeń i wykonywania innych czynności, posługiwanie się liczebnikami głównymi i porządkowymi, rozpoznawanie cyfr oznaczających liczby od 0 do 10, eksperymentowanie z tworzeniem kolejnych liczb, wykonywanie dodawania i odejmowania w sytuacji użytkowej, liczenie obiektów, odróżnianie liczenia błędnego od poprawnego.

Cele szczegółowe:

- udziela odpowiedzi na pytania,
- opowiada o przebiegu zdarzenia lub wydarzenia w przedszkolu,
- opowiada historyjki obrazkowe, próbując wyjaśnić przyczynę i skutek wydarzenia,
- układa historyjkę obrazkową, zachowując prawidłową kolejność przebiegu wydarzenia,
- rozwiązuje zagadki słowne i obrazkowe,
- tworzy zbiory,
- liczy w zakresie 10,
- przelicza elementy w zbiorze,
- porównuje liczebność zbiorów,
- klasyfikuje zbiory według podanej cechy,
- układa elementy w szeregu,
- układając elementy w szeregu, zachowuje podany rytm,
- odtwarza podany układ elementów,
- tworzy własny układ elementów,
- rozpoznaje i nazywa podstawowe figury geometryczne (koło, kwadrat, trójkąt, prostokąt),
- szacuje liczebność zbiorów bez przeliczania elementów (mało, dużo, tyle samo, mniej, więcej),
- szacuje wysokości, bez mierzenia (wysoki, niski, wyższy od, niższy od),
- szacuje ciężar bez dokonania pomiaru (ciężki, lekki, cięższy od, lżejszy od),

- szacuje głębokość bez dokonania pomiaru (głęboki, płytki, głębszy od, płytszy od),
- eksperymentuje w poszukiwaniu rozwiązania problemu arytmetycznego,
- posługuje się liczebnikami głównymi,
- posługuje się liczebnikami porządkowymi,
- rozpoznaje i nazywa cyfry w zakresie 10,
- dobiera do zbioru cyfrę określającą moc zbioru,
- eksperymentuje z tworzeniem kolejnych liczb powyżej 10,
- wykonuje dodawanie w sytuacjach użytkowych,
- wykonuje odejmowanie w sytuacjach użytkowych,
- rozróżnia błędne liczenie od poprawnego,
- dokonuje pomiaru wskazanego przedmiotu dowolnie wybraną miarą (stopa, dłoń, but),
- szacuje długość przedmiotu (długi, krótki),
- eksperymentuje z łączeniem różnych długości.

2. Inteligencja językowa (lingwistyczna, werbalna)

Cele ogólne:

- wyrażanie swojego rozumienia świata, zjawisk i rzeczy znajdujących się w bliskim otoczeniu za pomocą języka mówionego, posługiwanie się językiem polskim w mowie zrozumiałej dla dzieci i osób dorosłych, mówienie: płynne, wyraźne, rytmiczne, poprawne wypowiedzenie cichych i głośnych dźwięków mowy, rozróżnianie głosek na początku i końcu wybranych prostych fonetycznie słowach,
- rozpoznawanie liter, którymi jest zainteresowane na skutek zabawy i spontanicznych odkryć, odczytywanie krótkich wyrazów utworzonych z poznanych liter w formie napisów drukowanych, dotyczących treści, znajdujących zastosowanie w codziennej aktywności,
- wykonywanie własnych eksperymentów językowych, nadawanie znaczenia czynnościom, nazywanie ich, tworzenie żartów językowych i sytuacyjnych, uważne słuchanie i nadawanie znaczenia swym doświadczeniom,
- rozumienie bardzo prostego polecenia w języku obcym nowożytnym i reagowanie na nie; uczestniczenie w zabawach, np. muzycznych, ruchowych, plastycznych, konstrukcyjnych, teatralnych; używanie wyrazów i zwrotów mających znaczenie dla danej zabawy lub innych podejmowanych czynności; powtarzanie rymowanek i prostych wierszyków, śpiewanie piosenek w grupie; rozumienie ogólnego sensu krótkich historyjek opowiadanych lub czytanych, gdy są wspierane, np. obrazkami, rekwizytami, ruchem, mimiką, gestami,
- reagowanie na proste polecenie w języku mniejszości narodowej lub etnicznej, używanie wyrazów i zwrotów, mających znaczenie w zabawie i innych podejmowanych czynnościach: powtarzanie rymowanek i prostych wierszyków, śpiewanie piosenek; rozumienie ogólnego sensu krótkich historyjek opowiadanych

lub czytanych wspieranych, np. obrazkiem, rekwizytem, gestem; znajomość godła (symbolu) swojej wspólnoty narodowej lub etnicznej,

- reagowanie na proste polecenie w języku regionalnym – kaszubskim, używanie wyrazów i zwrotów mających znaczenie w zabawie i innych podejmowanych czynnościach; powtarzanie rymowanek i prostych wierszyków, śpiewanie piosenek; rozumienie ogólnego sensu krótkich historyjek opowiadanych lub czytanych wspieranych, np. obrazkiem, rekwizytem, gestem, znajomość godła (symbolu) swojej wspólnoty regionalnej kaszubskiej.

Cele szczegółowe:

- wykazuje zainteresowanie otaczającą go rzeczywistością, zadając pytania i próbując opowiedzieć o swoich spostrzeżeniach,
- wypowiada się na temat obrazka,
- dobiera obrazki podobne, uzasadnia swój wybór,
- układa puzzle obrazkowe,
- porównując obrazki, wskazuje brakujące elementy, dorysowuje je,
- wyraźnie wypowiada słowa,
- prawidłowo wypowiada usłyszane dźwięki mowy (cicho, głośno, wyraźnie), wypowiada je rytmicznie,
- rozróżnia głoski na początku prostych fonetycznie słów,
- rozróżnia głoski na końcu fonetycznie prostych słów,
- rozpoznaje i nazywa poznane litery,
- wykazuje zainteresowanie literami, układa z nich wyrazy, podczas zabawy,
- rozróżnia samogłoski i spółgłoski,
- układa zdanie z podanym wyrazem,
- wyodrębnia słowa w zdaniu wypowiedzianym,
- podaje rym do podanego słowa,
- rytmicznie dzieli słowa na sylaby,
- globalnie odczytuje wyrazy zastosowane w codziennej aktywności,
- nazywa wykonywane czynności,
- tworzy żarty językowe i sytuacyjne,
- słucha i nadaje znaczenia swoim doświadczeniom,
- rozumie proste polecenia w języku obcym nowożytnym,
- reaguje na proste polecenia w języku obcym nowożytnym,
- uczestniczy w zabawach muzycznych, ruchowych, plastycznych, konstrukcyjnych, teatralnych,
- powtarza wierszyki i rymowanki,
- śpiewa piosenki w grupie,
- rozumie i opowiada sens krótkich historyjek obrazkowych,
- rozpoznaje i nazywa godło narodowe i flagę Polski,
- odczytuje, rozumie i wykonuje polecenie zapisane w postaci symbolu graficznego,
- odczytuje proste instrukcje wspierane obrazkiem,

- odczytuje wizualizacje znajdujące się w jego otoczeniu (upływ czasu, plan dyżurów, dni tygodnia, pór roku itp.),
- reaguje na proste polecenia w języku regionalnym,
- używa wyrazów i zwrotów mających znaczenie w zabawie,
- powtarza rymowanki, wierszyki, śpiewa piosenki w języku regionalnym,
- rozumie krótki sens prostych historyjek opowiadanych lub czytanych wspartych obrazkiem, rekwizytem,
- zna godło swojej wspólnoty regionalnej.

3. Inteligencja przyrodnicza (naturalistyczna lub środowiskowa)

Cele ogólne:

- posługiwanie się w zabawie i w trakcie wykonywania innych czynności pojęciami dotyczącymi następstwa czasu, np. wczoraj, dzisiaj, jutro, rano, wieczorem, w tym nazwami pór roku, nazwami dni tygodnia i miesięcy,
- posługiwanie się pojęciami dotyczącymi zjawisk przyrodniczych, np. tęcza, deszcz, opadanie liści z drzew, sezonowa wędrówka ptaków, kwitnienie drzew, zamarzanie wody, dotyczącymi życia zwierząt, roślin, ludzi w środowisku przyrodniczym, korzystania z dóbr przyrody, np. grzybów, owoców, ziół,

Cele szczegółowe:

- wypowiada się, stosując pojęcia dotyczące następstwa czasu: wczoraj, dzisiaj, jutro, rano, wieczorem, w tym nazwami pór roku, nazwami dni tygodnia, i miesięcy,
- wypowiada się, posługując się pojęciami dotyczącymi:
  - zjawisk przyrodniczych:
    - » tęcza (wie, kiedy powstaje),
    - » deszcz,
    - » opadanie liści z drzew,
    - » sezonowa wędrówka ptaków,
    - » kwitnienie drzew (rozdziela drzewa w najbliższym otoczeniu),
    - » zamarzanie wody (wie, że woda ma różne stany skupienia),
  - życia zwierząt, roślin, ludzi w środowisku przyrodniczym,
  - korzystania z dóbr przyrody:
    - » grzybów (wie, że nie wszystkie są jadalne),
    - » owoców,
    - » ziół.

4. Inteligencja muzyczna (słuchowa lub rytmiczna)

Cele ogólne:

- rozwijanie swojej wyobraźni muzycznej przez eksperymentowanie z rytmem, głosem, dźwiękami i ruchem; słuchanie, odtwarzanie i tworzenie muzyki, śpiewanie piosenek, poruszanie się przy muzyce i do muzyki, dostrzeganie zmiany charakteru muzyki, np. dynamiki, tempa i wysokości dźwięku oraz wyrażanie jej ruchem,

reagowanie na sygnały, muzykowanie z użyciem instrumentów oraz innych źródeł dźwięku; śpiewanie piosenek z dziecięcego repertuaru oraz łatwych piosenek ludowych; chętne uczestniczenie w zbiorowym muzykowaniu; wyrażanie emocji i zjawisk pozamuzycznych różnymi środkami aktywności muzycznej; aktywne słuchanie muzyki; wykonywanie lub rozpoznawanie melodii, piosenek i pieśni, np. ważnych dla wszystkich dzieci w przedszkolu, np. hymn przedszkolaka, charakterystycznych dla uroczystości narodowych (hymn narodowy), potrzebnych do organizacji uroczystości, np. Dnia Babci i Dziadka, święta przedszkolaka (piosenki okazjonalne) i inne; słuchanie muzyki w skupieniu.

Cele szczegółowe:

- słucha muzyki i eksperymentuje, wystukując jej rytm,
- słucha muzyki i eksperymentuje, odtwarzając ją głosem,
- słucha muzyki i eksperymentuje, odtwarzając ją i tworząc własną muzykę,
- śpiewa piosenki z repertuaru dziecięcego,
- śpiewa proste piosenki ludowe,
- porusza się przy muzyce i do muzyki,
- tańczy proste układy taneczne,
- tańczy proste ludowe układy taneczne,
- reaguje na zmianę charakteru muzyki:
  - » dynamiki,
  - » tempa,
  - » wysokości dźwięku.
- reaguje na sygnały,
- muzykuje z użyciem instrumentów muzycznych,
- muzykuje z użyciem przedmiotów będących innym źródłem dźwięku (np. wykonanych samodzielnie przez dziecko),
- uczestniczy w zbiorowym muzykowaniu, np. podczas uroczystości i imprez przedszkolnych, grupowych i lokalnych (środowiskowych, gminnych, miejskich),
- wyraża emocje i zjawiska pozamuzyczne różnymi środkami aktywności muzycznej,
- odtwarza na instrumencie dźwięki dochodzące z najbliższego otoczenia, np. intensywność padającego deszczu, grzmot, dzwonek, budzik itp.,
- słuchanie muzyki relaksacyjnej.

5. Inteligencja przestrzenna

Cele ogólne:

- odróżnianie elementów świata fikcji od realnej rzeczywistości; byty rzeczywiste od medialnych, byty realistyczne od fikcyjnych,
- wykonywanie własnych eksperymentów graficznych farbą, kredką, ołówkiem, mazakiem itp., tworzenie prostych i złożonych znaków, nadawanie im znaczenia, odkrywanie w nich fragmentów wybranych liter, cyfr, kreślenie wybranych liter i cyfr na gładkiej kartce papieru, wyjaśnianie sposobu powstania wykreślonych,

narysowanych lub zapisanych kształtów, przetwarzanie obrazu ruchowego na graficzny i odwrotnie, samodzielne planowanie ruchu przed zapisaniem, np. znaku graficznego, litery i innych w przestrzeni sieci kwadratowej lub liniatury, określanie kierunku i miejsca na kartce papieru,

- czytanie obrazów, wyodrębnianie i nazywanie ich elementów, nazywanie symboli i znaków znajdujących się w otoczeniu, wyjaśnianie ich znaczenia,
- wyrażanie ekspresji twórczej podczas czynności konstrukcyjnych i zabawy, nadawanie znaczenia umieszczonym w niej przedmiotom przez zagospodarowywanie przestrzeni, określanie ich położenia, liczby, kształtu, wielkości, ciężaru, porównywanie przedmiotu w swoim otoczeniu z uwagi na ich wybraną cechę,
- określanie kierunków i ustalanie położenia przedmiotów w stosunku do własnej osoby, a także w stosunku do innych przedmiotów, rozróżnianie strony lewej i prawej.

Cele szczegółowe:

- wykonuje elementy scenografii do przedstawienia i wie, że akcja rozgrywa się w świecie nierealnym,
- odróżnia sceny realistyczne od fikcyjnych,
- wykonuje eksperymenty graficzne farbą, ołówkiem, mazakiem,
- słucha czytanych utworów z literatury dziecięcej i na ilustracji zaznacza elementy fikcyjne, uzasadnia, dlaczego nie ma ich w świecie realnym (bo zostały wymyślone),
- wykonuje „dyktando” rysunkowe, umieszczając przedmiot w określonym miejscu: np.
  - » stół na środku kartki,
  - » piłka pod stołem
  - » lampa nad stołem itp.;
- kreśli kształty na określonej przestrzeni i nadaje im znaczenie,
- kreśli kształty liter i cyfr, zachowując prawidłowy kierunek kreślenia,
- kreśli różne kształty i wyszukuje w nich elementów poznanych liter i cyfr,
- przetwarza ruch w przestrzeni na obraz na różnym podłożu (na piasku, kartonie, w glinie),
- samodzielnie kreśli w przestrzeni ruch zgodny z kształtem litery lub cyfry, który jest zgodny z kierunkiem zapisu,
- mieści kształt poznanej litery i cyfry na określonej przestrzeni i podanej powierzchni,
- wykonuje czynności konstrukcyjne (buduje, manipuluje, łączy),
- zagospodarowuje przestrzeń, zachowując podany wzorec (zabawy tematyczne),
- umieszcza i określa położenie przedmiotów w przestrzeni, określa ich liczbę, kształt, wielkość i ciężar (zabawy manipulacyjne, badawcze),
- porównuje przedmioty w otoczeniu z uwagi na jedną, wybraną cechę,

- określa położenie przedmiotu w stosunku do własnej osoby,
- stosuje określenie strony prawej i lewej w stosunku do położenia przedmiotu w najbliższym otoczeniu.

6. Inteligencja ruchowa (kinestetyczna)

Cele ogólne:

- wyrażanie swojego rozumienia świata, zjawisk i rzeczy znajdujących się w bliskim otoczeniu za pomocą komunikatów pozawerbalnych: tańca, intencjonalnego ruchu, impresji plastycznych, technicznych, teatralnych, mimicznych, konstrukcji i modeli z tworzyw i materiału naturalnego.

Cele szczegółowe:

- umieszcza przedmioty wokół siebie zgodnie z instrukcją (pomiędzy, nad, obok, ponad),
- przekazuje ruchem, gestem, mimiką rozumienie świata,
- wykonuje prace plastyczne, techniczne i konstrukcje przestrzenne, wykorzystując różnorodne materiały naturalne i z tworzyw sztucznych, aby wyrazić rozumienie świata (makiety, modele),
- przedstawia wiedzę rozumienia świata za pomocą komunikatów pozawerbalnych: tańcem, intencjonalnym ruchem.

7. Inteligencja interpersonalna (społeczna)

Cele ogólne:

- podejmowanie samodzielnej aktywności poznawczej, np. oglądanie książek, zagospodarowywanie przestrzeni własnymi pomysłami konstrukcyjnymi, korzystanie z nowoczesnej technologii itd.

Cele szczegółowe:

- przegląda książki, albumy, atlasy, w celu poszukiwania wiedzy,
- wykonuje zadania zgodnie z instrukcją,
- wykonuje zadania według własnych pomysłów konstrukcyjnych,
- obsługuje kamerę cyfrową,
- posługuje się dyktafonem,
- umie włączyć i wyłączyć komputer,
- uruchamia program edukacyjny, prezentację, w celu wykonania zadania oraz sprawdzenia poprawności wykonanego zadania.

8. Inteligencja intrapersonalna (intuicyjna):

Cele ogólne:

- wymienianie nazwy swojego kraju i jego stolicy, rozpoznawanie symboli narodowych (godło, flaga, hymn), nazywanie wybranych symboli związanych z regionami Polski ukrytymi w podaniach, przysłowia, legendach, bajkach,

np. o smoku wawelskim, orientowanie się, że Polska jest jednym z krajów Unii Europejskiej,

- rozpoznawanie modeli monet i banknotów o niskich nominałach, porządkowanie ich, rozumienie, do czego służą pieniądze w gospodarstwie domowym,
- wskazywanie zawodów wykonywanych przez rodziców i osoby z najbliższego otoczenia, wyjaśnianie, czym zajmuje się osoba wykonująca dany zawód.

Cele szczegółowe:

- zna i wypowiada nazwę kraju, w którym mieszka,
- wie, jak nazywa się stolica kraju, w którym mieszka,
- rozpoznaje i nazywa symbole narodowe:
  - » godło,
  - » flaga,
  - » hymn;
- zna legendy, bajki, przysłowia, podania, które są związane z regionami Polski,
- zna charakterystyczne symbole regionów Polski, które poznał (np.: region krakowski, górski, nadmorski itd.),
- wie, że jest Polakiem,
- wie, że Polska jest jednym z krajów Unii Europejskiej,
- wie, że pieniądze są formą porozumienia się z drugim człowiekiem (ja chcę kupić, więc muszę zapłacić, ty chcesz sprzedać, więc przyjmiesz zapłatę – zabawa tematyczna: „sklep”),
- rozpoznaje polskie monety,
- rozróżnia złotówki od groszy (bez porównywania ich wartości),
- potrafi nazwać zawód wykonywany przez rodziców, dziadków oraz inne osoby z najbliższego otoczenia,
- potrafi wyjaśnić, czym się zajmuje osoba wykonująca dany zawód.

4. METODY I FORMY PRACY

W edukacji na osiągnięcie zamierzonego celu ma wpływ wiele czynników. Realizując program „Raz, dwa, trzy... wiem ja, wiesz ty”, proponujemy nauczycielom stosowanie różnorodnych metod pracy, zaczynając od typologii metod kształcenia według C. Kupisiewicza, czyli badania oparte na obserwacji, na słowie oraz na działalności praktycznej. Na potrzeby naszego programu, proponujemy również podział według M. Kwiatkowskiej i Z. Topińskiej, czyli metody czynne (samodzielnego doświadczania, kierowania własną działalnością dziecka, zadań stawianych dziecku oraz ćwiczeń utrwalających), metody oglądowe (dokonywanie spostrzeżeń przez słuch, dotyk, wzrok) oraz metody słowne (np.: nauka na pamięć nieskomplikowanych tekstów, wierszy, piosenek itp.; sposoby społecznego porozumiewania się, dodatkowe wyjaśnienia, tłumaczenia oraz metody żywego słowa, działające na wyobraźnię, procesy poznawcze).

Uważamy, że nauczyciel powinien stosować w pracy metody aktywizujące, które jak sama nazwa wskazuje, umożliwiają dzieciom aktywne uczenie się, pogłębiają wiedzę oraz rozwijają ich kompetencje społeczne, np.: **„burza mózgów”** – dzieci zgłaszają swój pomysł, nie są krytykowane, bo nie są oceniane pomysły – każdy jest dobry. Ta metoda uaktywnia wszystkie dzieci, zwłaszcza te, które czują się niepewnie, są nieśmiałe.

„Mapa pojęciowa” – metoda, pozwalająca dzieciom za pomocą obrazu przedstawić rozwiązanie problemu – tematu, który często jest złożony, o czym świadczy „rozgałęzienie” od środka, czyli od problemu wiodącego. W podobny sposób dzieci już w przedszkolu metodą **„kuli śnieżnej”** mogą „wypracowywać” (najpierw w parach, potem w czwórkach i w ósemkach) jedną, zgodną odpowiedź na wyjaśnienie pytania problemowego.

Bardzo lubianą przez dzieci jest **„piramida priorytetów”** – metoda ucząca klasyfikowania i porządkowania; dzięki niej dzieci uczą się utrzymywać świat wokół siebie w należyтым porządku, poznają różne warunki i zależności nimi kierujące.

Innym sposobem aktywizującym dzieci jest **„drzewko decyzyjne”**. Podczas zabawy, ta metoda pozwala dziecku przyjąć na siebie odpowiedzialność za podjętą decyzję. Uczą się przewidywania, analizują przebieg zdarzenia i mają szansę zastanowić się nad konsekwencjami podjętej decyzji zarówno miłych, jak i tych nieprzyjemnych. W okresie przedszkolnym dzieci poznają różne sposoby poznawania otoczenia, więc warto wskazać im drogę postępowania, aby dokonywały właściwych wyborów („skąd ja wiem, że tak będzie”).

Zalecamy również stosowanie **metody projektu**, pomimo iż trwa on dłuższy czas, dzieci obserwują jej przebieg, mają na nią wpływ i to, co najważniejsze – każde z nich zdobywa wiedzę, na miarę swoich potrzeb i zainteresowań. Uczestnicząc w projekcie, gromadzi materiał, dokonuje jego selekcji, opowiadając o nim – dzieli się swoją wiedzą.

Nieodzowna w pracy z dziećmi w każdym wieku jest **metoda dramy**, ponieważ atrakcyjne techniki, którymi się posługuje, pozwalają przeżyć doświadczenia zarówno w sferze poznawczej, emocjonalnej, jak i behawioralnej. Śmiało można powiedzieć, że jest to zabawa ucząca dzieci samodzielności w myśleniu i działaniu. Dzieci lubią „być w roli”, improwizacja czy etiuda pantomimiczna nie tylko uczą koncentracji, ale ćwiczą wyobraźnię, budują zaufanie, a przede wszystkim kształtują postawy prospołeczne, albowiem kształtują postawy tolerancji i akceptacji.

Zachęcamy także do stosowania **symulacji** – metody, która poprzez naśladowanie rzeczywistości uczy prawidłowych zachowań w bezpiecznym środowisku. Prowadzenie rozmowy przez telefon, zabawa w sklep, odegranie wizyty u lekarza, czy udzielanie pomocy zagubionemu turyście przez policjanta, są świetną zabawą, która uczy dziecko odpowiedniego zachowania, np.: gdy się zgubi, gdy musi wezwać pomoc lekarską itp.

Bardzo ważne w nauczaniu są **gry dydaktyczne**. Pokazują, że należy przestrzegać reguł, zasad a przy tym wpływają stymulująco na rozwój różnych aktywności. Gdy dzieci same konstruują grę, na przykład planszową, wykorzystują wiedzę, którą już posiadają, starają się myśleć niekonwencjonalnie, a przy tym świetnie się bawią.

Zachęcamy do stosowania elementów **„Dziecięcej matematyki”** E. Gruszczyk-Kolczyńskiej i E. Zielińskiej, które pomogą wprowadzić dzieci w świat matematyki, ułatwi im poprzez zabawę poznanie „magicznej mocy” słowa, np.: czas, ciężar czy odległość.

Nikt nie ma wątpliwości, że muzyka ma ogromny wpływ na kształtowanie wrażliwości i pożądanych cech charakteru każdego człowieka. Zastosowana **metoda improwizacji ruchowej R. Labana** daje dzieciom szansę poznania możliwości własnego ciała w połączeniu z muzyką. Uczą się śmiałego opowiadania ruchem tego, co słyszą. W wieku przedszkolnym dzieci chętnie wystukują zarówno rytm zaskłyszany, jak i wymyślony, np.: do krótkiej wylizanki, piosenki. Zachęcamy, aby nie tylko prace plastyczne dzieci wykonywały, słuchając wybranej muzyki klasycznej, ale żeby muzyka towarzyszyła im przez większość czasu spędzonego w przedszkolu.

Inną propozycją może być **metoda aktywnego słuchania muzyki B. Strauss**. Dzieci obcując z muzyką i mając rekwizyt, aktywnie „wchodzą” w różne role, kształtują swoją wyobraźnię dźwiękową, a jeśli utwór był atrakcyjny, chętnie będą go wielokrotnie słuchać i przy nim się bawić.

Dla niektórych nauczycieli świetną metodą może okazać się **„Edukacja przez ruch” D. Dziamskiej**. Uczestnicząc w zajęciach z dominacją tego pomysłu, dziecko uczy się świadomości własnego ciała, rozwija swoją sprawność ruchową, jest też świadome przestrzeni, którą zajmuje, w której działa i tej, którą zajmują inni. Ćwiczenia, oprócz myślenia i działania twórczego, pomagają osiągnąć pewność siebie oraz ułatwiają nawiązywanie kontaktów koleżeńskich, a także uczą zgodnego współdziałania z rówieśnikiem.

Podczas wspólnej zabawy z dziećmi **Metoda Dobrego Startu** M. Bogdanowicz wprowadzi je w świat liter pisanych i napisanych, przygotuje do nauki czytania i pisania, wzmocni funkcje wzrokowe, słuchowe oraz dotykowo-kinestetyczne.

Równie atrakcyjnym sposobem wprowadzenia dzieci w świat liter, a jednocześnie innym podejściem do globalnej nauki czytania, jest **Metoda fonetyczno-literowo-barwna** B. Ročławskiego.

Jedną z efektywniejszych, naturalnych **metod nauczania języka angielskiego** jest program „Dwujęzyczne dzieci”, który w specjalnie wykreowanym świecie bohaterów, piosenek, filmów animowanych oraz przygotowanych na tej podstawie zabaw językowo-muzyczno-ruchowych ułatwia dzieciom przyswajanie języka angielskiego już we wczesnym dzieciństwie, równoległe do języka ojczystego.

Jednak we wszystkich momentach dnia, zaczynając już od spotkań integracyjnych w najmłodszej grupie dzieci, największą popularnością cieszy się **metoda pedagogiki zabawy** wg Polskiego Stowarzyszenia Pedagogów i Animatorów – **KLANZA**. Ten wszechobecny sposób twórczej ekspresji i swobodnej zabawy dzieci wyzwala ich kreatywność, zaspokaja różne potrzeby oraz pozwala poznać nowe wartości.

Wymienione metody pracy są propozycją dla nauczyciela, który znając zespół dzieci, z którymi pracuje, zapewne rozwinie tę listę, zdając sobie sprawę z tego, że środowisko dziecka powinno być dostosowane do jego potrzeb. Zostały one wskazane, ponieważ są skorelowane z potrzebami programu, bo wzmacniają rozwój inteligencji wielorakich – najważniejszego filaru naszego programu.

Zatem chcąc pomóc dziecku w rozwoju **inteligencji językowej**, wskazane jest stosowanie, np.: różnych ćwiczeń ortofonicznych, zabaw inscenizujących utwory literackie, odgrywanie scenek dramatycznych (wprawki dramatowe), kończenie rozpoczętych bajek, historyjek, wymyślanie opowiadań, nauka wierszy, piosenek, rozwiązywanie zagadek.

Aby wzmocnić rozwój **inteligencji muzycznej** należy dać ćwiczenia polegające na wymyślaniu rymowanek, nauka piosenek, wierszy, zabawy muzyczno-ruchowe, gra na instrumentach muzycznych (instrumentach perkusyjnych), taniec przy muzyce, wysłuchiwanie dźwięków z otoczenia i nazywanie ich, słuchanie różnych rodzajów muzyki, np. klasycznej, ludowej itp.

Wzmocnieniem rozwoju **inteligencji wizualno-przestrzennej** są zabawy w układanie obrazka według wzoru, składanie papieru (origami), tworzenie kompozycji z różnych materiałów, np.: guzików, koralików (np.: „Magiczne mozaiki”), dorysowywanie na rysunku brakujących elementów, zaznaczanie szczegółów różniących obrazki, zabawy konstrukcyjne z klocków, zabawy np.: w chowanego (mentalne wymyślanie przedmiotu, który chowamy w pomieszczeniu), układanie puzzli, sklepanie modeli, wykonywanie prac plastycznych z wykorzystaniem różnych technik.

Inteligencję **logiczno-matematyczną** możemy rozwijać poprzez zabawy ruchowe, majsterkowanie, zgadywanki arytmetyczne, gry planszowe, np.: Chińczyk, zabawy

z kostką; gry karciane, np.: Piotruś; gry strategiczne, np.: Kółko i krzyżyk, układanie historyjek obrazkowych, wyciąganie wniosków z poznanych bajek.

Jak sama nazwa wskazuje, **inteligencję ruchową** rozwijają zabawy ruchowe oraz ćwiczenia gimnastyczne, gry zespołowe, zagadki ruchowe – kalambury, konstruowanie (wymyślanie) nowych gier, zabaw, nauka tańca.

Chcąc rozwijać **inteligencję przyrodniczą**, nauczyciel powinien rozpocząć od założenia z dziećmi kącika przyrody (w naszym programie uwzględniliśmy hodowlę wybranych zwierząt oraz zagospodarowanie terenu na ogród warzywny i kwiatowy), prowadzenie stałej obserwacji, doświadczeń, oglądanie albumów, atlasów, programów, filmów przyrodniczych, spacerów i wycieczki (zwłaszcza do ogrodów zoologicznych), zwiedzanie wystaw i muzeów przyrodniczych, zbieranie ciekawych okazów fauny i flory, zachęcanie dzieci do obserwacji zjawisk przyrodniczych i wspólne poszukiwanie wyjaśnień ich powstawania.

Aby wzmocnić rozwój **inteligencji interpersonalnej** pomocne będą zabawy w rysowanie palcem na plecach innego dziecka, tzw. masażyki, poszukiwanie rozwiązań konfliktu, stosowanie wzmocnień pozytywnych, np.: za osiągnięcia, tworzenie rysunkowego słownika, czytanie dziecku odpowiedniej literatury, aby uwrażliwić go na potrzeby innych i rozmawiać o tym, co czują bohaterowie.

Chcąc rozwijać **inteligencję intrapersonalną** nauczyciel wspólnie z dzieckiem, rozmawia o radzeniu sobie z emocjami, np.: co zrobić, aby się nie bać; co zrobić, gdy jestem smutny itp., wspólne przeglądanie literatury, kierując uwagę dziecka na wzmacnianie jego wiary we własne siły.

Jak już wspomniano, wymienione metody pracy są propozycją i zachętą do częstego ich stosowania w codziennej pracy. Nie znaczy to jednak, że nauczyciel ma tylko na nich opierać się w realizacji programu. Należy pamiętać, aby sposób pracy zawsze dostosować do indywidualnych możliwości i potrzeb dzieci, uwzględniając zakres materiału, z którym będą one pracowały podczas zabawy – dominującej formy odbywającej się:

- indywidualnie,
- w parach,
- w zespole/w grupie (dzieci działają w bazach),
- zbiorowo.

Uwzględniając działania dzieci, wskazane są również formy: spacerów i wycieczek, działania samoobsługowe, dyżury, sytuacje edukacyjne oraz działania gospodarczo-porządkowe.

5. TREŚCI KSZTAŁCENIA

Osiągnięcia w dziedzinach: nauki, techniki, kultury i sztuki stanowią bazę wyjściową do sformułowania treści kształcenia zawartych w każdym programie edukacyjnym. Zadaniem dziecka natomiast jest opanować podstawowe umiejętności i wiadomości z wymienionych działów.

Treści powinny być na tyle uniwersalne, aby odzwierciedlały zarówno aktualne, jak i przyszłe potrzeby kraju i każdego dziecka. O ile aktualne potrzeby kraju można określić trafnie, bo można je sprawdzić, o tyle przewidywanie ich w przyszłości może okazać się niepełnym lub wręcz mylnym.

Zaproponowane treści kształcenia w programie „Raz, dwa, trzy... wiem ja, wiesz ty”, są wyjątkowo aktualne zarówno w teraźniejszości, jak i przyszłości. Wiodące w nim kształcenie umiejętności kluczowych jest zasadne w każdym wieku i w każdym czasie, gdyż są one niezbędne – mają pomóc dziś dzieciom, a w niedalekiej przyszłości ludziom dorosłym – w przystosowaniu się do nowych warunków.

Treści kształcenia, uwzględniające zadania przedszkola, zostały podzielone na 23 bloki składające się z ponumerowanych tematów tygodniowych – od pierwszego tygodnia września do ostatniego tygodnia w czerwcu, czyli czterdziestego tygodnia roku przedszkolnego (w każdym miesiącu uwzględniono 4 tygodnie, a w każdym tygodniu 5 tematów dziennych).

Bloki uwzględniają poziom rozwoju dziecka, zawierają zagadnienia jego najbliższego środowiska społecznego i przyrodniczego oraz odzwierciedlają zmiany wynikające z jego działania:

1. Ja. Zgodna współpraca.
2. Ja. Samodzielność.
3. Ja. Europejczyk w Świecie.
4. Sam, w parze i w grupie.
5. Zabawa. Konstrukcje.
6. Rozumiem siebie i otoczenie.
7. Rodzina. Prawa i obowiązki.
8. Zdrowie.
9. Zdrowie. Profilaktyka.
10. Bezpieczeństwo.
11. Obserwator.
12. Odkrywca.
13. Badacz.
14. Planowanie.
15. Aury pogodowe.
16. Hodowla i egzotyka.

17. Ekologia.
18. Mowa i muzyka.
19. Muzyka.
20. Sztuka. Różnorodność.
21. Patriotyzm.
22. Tradycje – ludowość.
23. Charytatywność. Niepełnosprawność.

Realizacja treści odbywa się w grupach, w parach, indywidualnie i zbiorowo. Dzieci działają w bazach/grupach zadaniowych. Wykonanie treści kształcenia może więc odbywać się zarówno w grupie równolatków, tj. trzylatków, czterolatków, pięciolatków i sześciolatków jak i w grupie zróżnicowanej wiekowo, tj. dwu-, pięcio-, trzylatków, trzy-, czterolatków, cztero-, pięciolatków oraz pięcio-, sześciolatków. Bazy/grupy są wybierane zgodnie z zainteresowaniami dzieci i dostosowane są do ich indywidualnych potrzeb. W nich realizowane są treści kształcenia i rozwijane inteligencje wielorakie. Realizacja przez plan daltoński wzmacnia indywidualizację nauczania i rozwija sferę społecznych kontaktów dziecka.

Autorki programu zostawiły nauczycielom pewną swobodę w zakresie doboru materiału, który będzie pomocny w osiągnięciu zaplanowanych celów edukacyjnych. Treści wykraczające poza podstawę programową wymieniły w formie umiejętności ponadpodstawowych w zaproponowanym tygodniu, ponownie dając nauczycielowi autonomię w podjęciu decyzji, czy i w którym dniu je zrealizuje.

Jest to uzasadnione, ponieważ wnikliwa znajomość indywidualnych potrzeb i możliwości wychowanków wskaże na odpowiednią modyfikację w realizacji tego programu.

Umiejętnością wykraczającą poza podstawę programową jest poznanie przez dzieci podstaw programowania podczas zajęć z robotyki, nauka tańca regionalnego i poznanie gwary ludowej w trakcie spotkań z zespołem ludowym oraz nauka języka nowożytnego w ramach realizacji programu „Dwujęzyczne dzieci”.

1. Ja. Zgodna współpraca

1 tydzień – Którą zabawę lubię?

- Umiejętności poruszać się jak...
- Jestem konstruktorem/Lubię budować...
- Jestem z wizytą...
- Przekora (przeciwstawność)
- Jestem twórcą/Dziś wyczaruję...

Umiejętności ponadpodstawowe:

- przestrzega zasad bezpiecznej zabawy w sali oraz w ogrodzie,
- zgodnie współdziała w grupie,

35 tydzień – Kiedy zobaczymy pierwsze rośliny?

- Co wyrosło z nasionka?
- Kto chce zniszczyć rośliny?
- Jak zmieniło się nasionko?
- Dla kogo jest rezerwat?
- Wywiad z rolnikiem.

Umiejętności ponadpodstawowe:

- sprawnie posługuje się narzędziami ogrodniczymi (np. łopata, grabiami, pazurkami do pielienia, pikownikiem, sadzarką do cebulek kwiatowych),
- rozróżnia chwasty od roślin uprawianych w ogrodzie przedszkolnym,
- troszczy się i pielęgnuje uprawy w ogrodzie przedszkolnym,
- opowiada o narzędziach pracy i obowiązkach rolnika.

2. Ja. Samodzielność

19 tydzień – Dlaczego tak trudno się ubrać?

- Po co ludziom ubrania?
- Co to znaczy ubrany na cebulkę?
- Tańcowała igła z nitką, czyli jak zostać krawcową?
- Dlaczego słońce wygrało z wiatrem?
- Kiedy chcesz zostać...

Umiejętności ponadpodstawowe:

- uzasadnia rozwój człowieka, porównując wagę, wzrost i wygląd zewnętrzny z różnych etapów jego życia,
- analizuje budowę człowieka, nazywając jego narządy wewnętrzne i części ciała,
- opowiada o narzędziach, przyborach i pracy krawcowej.

38 tydzień – Jak zmierzyć czas?

- Co to jest klepsydra?
- Po co jest zegar?
- Jak zatrzymać czas?
- Ja, rodzice, dziadkowie – to też czas?
- Kto naprawia czas? – z wizytą u zegarmistrza.

Umiejętności ponadpodstawowe:

- orientuje się w upływie czasu, wskazując go na zegarze,
- odczytuje pełne godziny na zegarze,
- opowiada o pracy zegarmistrza.

3. Ja. Europejczyk w Świecie

12 tydzień – Co zrobić, aby być wszędzie?

- Podróże bliskie i dalekie.
- Zaczarowany komputer.

- Rozmowa na odległość.
- Czy rakieta można dolecieć wszędzie?
- Jaki bilet kupić?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- z pomocą nauczyciela uruchamia program edukacyjny na komputerze,
- posługuje się telefonem, dyktafonem, aparatem cyfrowym, kamerą,
- opowiada o sposobach pozyskiwania informacji o wydarzeniach z kraju i ze świata,
- opowiada o pracy dziennikarza/reportera.

4. Sam, w parze i w grupie

4 tydzień – Po co są warzywa?

- Tajemnice warzywnika.
- Kto mi zjadł sałatę? (szkodniki)
- Gdzie schowały się marchewki?
- A co to za główka?
- Kolorowa niespodzianka (kanapki, sałatki, surówki).

Umiejętności ponadpodstawowe:

- dobiera składniki do przygotowania zdrowego posiłku,
- uzasadnia wpływ prawidłowego odżywiania na zdrowie człowieka,
- buduje piramidę żywieniową,
- przestrzega higieny podczas przygotowywania i spożywania posiłków.

5. Zabawa. Konstrukcje.

11 tydzień – Czy tylko samoloty latają?

- Małe i duże.
- Dzikie i hodowlane.
- Dlaczego jaskółki nisko latają przed deszczem?
- Balon czy latawiec?
- Na lotnisku.

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wyjaśnia przyczyny odlotu ptaków do ciepłych krajów;
- porównuje sposoby podróżowania w powietrzu dawniej i dziś;
- opowiada o pracy pilota, stewardessy.

6. Rozumiem siebie i otoczenie

3 tydzień – Dlaczego to jest niewygodne?

- Za długie czy za krótkie?
- Wąskie czy szerokie?
- I znowu ciasne?
- Dlaczego drapie?

- Ale to ciężkie!!!

Umiejętności ponadpodstawowe:

- sprawnie posługuje się dowolną miarą, porównując obiekty,
- wskazuje wykonawców zawodów, którzy wykonują różne pomiary.

7. Rodzina. Prawa i obowiązki

13 tydzień – Kto robi niespodzianki?

- Kim był Mikołaj?
- Czy Mikołaj ma rodzinę?
- Gdzie zgubili się mama z tatą?
- Po co są dziadkowie?
- Czy dziewczyna to rodzina?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wyjaśnia znaczenie pojęcia: rodzina wielopokoleniowa,
- przejawia chęć udzielania bezinteresownej pomocy (dom spokojnej starości, dom dziecka, WOŚP itp.),
- uzasadnia podział obowiązków w rodzinie.

34 tydzień – Jak się podzielić pracą?

- Dlaczego ważna jest kolejność?
- Jak równo wyznaczyć grządki/rabaty?
- Roślinko, gdzie jesteś?
- Jak uratować rośliny?
- Spotkanie z sadownikiem.

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wykazuje umiejętność planowania i podziału zadań między członkami rodziny/grupy,
- opowiada o pracy sadownika i nazywa narzędzia, którymi się on posługuje,
- wykazuje zainteresowanie pracą w ogrodzie przedszkolnym.

36 tydzień – Czy rośliny jedzą?

- Jakie bogactwa chowa ziemia?
- Co potrzebne jest roślinie?
- Komu potrzebna tyczka?
- Co chroni rośliny?
- Czy rośliny lubią witaminy?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wyjaśnia konieczność prawidłowego odżywiania wszystkich żywych organizmów (człowiek – zbilansowana dieta zgodna z piramidą żywienia, rośliny – zasilanie, nawożenie, zwierzęta – odpowiednio dobrana pasza/pożywienie),

- wyjaśnia znaczenie pracy dietetyka (dobór składników w potrawach, układanie jadłospisu).

8. Zdrowie

2 tydzień – Co jest smaczne?

- Owocowa kraina.
- Lubię małe i duże.
- Słone, słodkie i kwaśne.
- Zrób to sam (soki).
- Czy szaszłyki są słodkie?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- komponuje owocowe desery/soki, nazywając ich składniki,
- opowiada o pracy cukiernika,
- wykazuje zainteresowanie owocami egzotycznymi i krajem, z którego pochodzą.

21 tydzień – Co można zrobić ze śniegu?

- Kiedy pada śnieg?
- Jak wygląda śnieg?
- Z kim przyjaźni się śnieg?
- Zabawy ze śniegiem.
- Kto walczy ze śniegiem?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wykazuje zainteresowanie wybranymi zimowymi dyscyplinami sportowymi,
- przestrzega zasad bezpiecznej zabawy na śniegu,
- uzasadnia konieczność noszenia odblasków,
- opowiada o pracy służb miejskich.

9. Zdrowie. Profilaktyka

26 tydzień – Dlaczego kicham?

- Dlaczego zwierzęta chodzą bez czapki?
- Kiedy mam wszystko w nosie?
- Czy zdrowie musi być gorzkie?
- Złapał katar Katarzynę.
- Przychodzi Kasia do lekarza.

Umiejętności ponadpodstawowe:

- rozumie potrzebę hartowania organizmu,
- przestrzega zakazu przyjmowania leków bez kontroli rodziców,
- wyjaśnia znaczenie pracy lekarza/pielęgniarki dla każdego człowieka.

10. Bezpieczeństwo

18 tydzień – Czy zima jest smutna?

- Dlaczego tata odkręca koła w samochodzie?
- Gdzie możemy bawić się bezpiecznie?
- Czy fajerwerki mogą ranić?
- Dlaczego pies nie lubi Sylwestra?
- Samochodem czy na osiołku?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- przestrzega zakazu zabawy fajerwerkami i innymi materiałami pirotechnicznymi bez nadzoru osób dorosłych,
- wykazuje troskę i opiekuńczość w stosunku do zwierząt domowych,
- wyjaśnia potrzebę przestrzegania zasad przechodzenia przez jezdnię i poruszania się poboczem (dłuższa droga hamowania).

23 tydzień – Do czego służą sanki?

- Jak powstają górkę do zjeżdżania?
- Czy św. Mikołaj ma prawo jazdy?
- Sankowe bezpieczeństwo górkowe.
- Czy pójdiesz ze mną na sanki?
- Czy sanki mają zawód?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- uprawia wybraną zimową dyscyplinę sportową,
- wykazuje zainteresowanie skokami narciarskimi (podaje nazwiska najlepszych zawodników w tej dyscyplinie),
- przestrzega zasad bezpieczeństwa podczas zabaw zimowych.

40 tydzień – Co zrobić, żeby być bezpiecznym?

- W co się bawić?
- Czy telefon może pomóc?
- Kto mi pomoże?
- Jak się nie zgubić?
- Spotkanie z policjantem.

Umiejętności ponadpodstawowe:

- potrafi powiadomić odpowiednie służby o wypadku;
- potrafi udzielić pierwszej pomocy (np. w przypadku silnego uderzenia);
- potrafi przeprowadzić wywiad z policjantem.

11. Obserwator

5 tydzień – Kto maluje liście?

- Czym oddycha drzewo?
- Gdzie zniknęła zieleń z drzew?

- Twarde czy miękkie? (gatunki drzew)
- Kwiaty z liści?/Czy liście są sztuką?
- Kto pilnuje w lesie drzew?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wyjaśnia, jaką rolę w roślinie pełni chlorofil,
- przejawia troskę o „zielone płuca miasta”.

7 tydzień – Kto zabiera liście?

- Dlaczego liście spadają?
- Kto lubi liście na ziemi?
- Co zrobimy z liści małych i dużych?
- Spotkanie z dziadkiem leśniczym.
- Jak wiatr bawił się z liściem... Liście jak listy.

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wyjaśnia, o czym świadczą słoje drzewa,
- wyjaśnia, jaką rolę pełni kora na drzewie,
- potrafi opowiedzieć, w jaki sposób leśniczy dba o wyznaczony teren leśny.

31 tydzień – Dlaczego kwiaty pachną?

- Czy wszystkie kwiaty pachną tak samo?
- Po co kwiatkom kolory?
- Komu smakuje kwiatowy nektar?
- Czy można zakochać się w kwiatkach?
- Kwiaty wesole i smutne, czyli o symbolice.

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wykazuje zainteresowanie uprawą kwiatów;
- wyjaśnia, dlaczego pszczoły są gatunkiem zagrożonym;
- opowiada o pracy pszczelarza.

12. Odkrywca

16 tydzień – Gdzie się schował rok?

- Dlaczego noc okrada dzień?
- O czym podłóżniczka rozmawiała z choinką?
- Od serca do ucha, czyli jak powiedzieć, co czuję?
- Co potrafi miłość, czyli o sztuce przebaczenia.
- Jak się godził rok z rokiem?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wyjaśnia, co to jest podłóżniczka,
- jest świadomy upływu czasu,
- przejawia zachowania empatyczne.

13. Badacz

8 tydzień – Skąd wyrastają grzyby?

- Gdzie mieszkają grzyby?
- Czy grzyby można hodować?
- Czy zupa grzybowa jest zdrowa?
- Dużo, mało czy niewiele?
- Kto walczy z grzybami?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wyjaśnia, co to jest grzybnia,
- rozpoznaje najczęściej występujące grzyby jadalne i trujące,
- uzasadnia szkodliwość trujących grzybów dla zdrowia człowieka.

22 tydzień – Czy śnieg jest biały?

- Czy śnieg jest zaczarowany?
- Kto czaruje śniegiem?
- Kto mieszka w śniegowym mieszkaniu?
- Kto się schował w śniegu?
- Gdzie zimuje śnieg?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wykazuje zainteresowanie warunkami życia na terenach podbiegunowych,
- bada właściwości śniegu,
- posiada wiedzę o badaniach prowadzonych na terenach podbiegunowych.

27 tydzień – Po co chmury chowają słońce?

- Kto silniejszy: wiatr czy słońce?
- Kiedy słońce przegląda się w deszczu?
- Czy powódź jest groźna?
- Co robią strażacy, kiedy się nie pali?
- Z kim przyjaźni się las?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- posiada wiedzę o ruchu obrotowym Ziemi i Układzie Słonecznym,
- wyjaśnia zjawisko powstawania tęczy,
- potrafi przeprowadzić miniwywiad ze strażakiem.

14. Planowanie

24 tydzień – Skąd się wzięły na stole warzywa?

- Co kryje moja spiżarnia?
- Z czego robi się przetwory?
- Kto mieszka w słoiku, a kto w beczce?
- Kto mieszka w sklepie warzywnym?
- Babciu, jak to zrobiłaś?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- potrafi przygotować kapustę do zakwaszenia,
- ustala kolejność czynności w przygotowaniu surówki.

39 tydzień – Po co powstają różne przedmioty?

- Co to jest wynalazek?
- Jakie przedmioty/urządzenia są przydatne w domu?
- Dawniej i dziś.
- Wynalazki w naszym otoczeniu.
- Mam pomysł!

Umiejętności ponadpodstawowe:

- nazywa elementy, z jakich są zbudowane urządzenia wykorzystywane w gospodarstwie domowym (ekspres do kawy, odkurzacz, pralka, lodówka, sokowirówka itp.),
- konstruuje według własnego pomysłu modele urządzeń, które mogłyby być wykorzystane w gospodarstwie domowym.

15. Aury pogodowe

25 tydzień – Czy deszcz musi padać?

- Skąd ten deszcz?
- W marcu jak w garncu.
- Jak zbadać pogodę?
- Kto wie, jaka będzie jutro pogoda?
- Czy rowerem można jeździć po pustyni?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- samodzielnie komponuje utwór instrumentalny oddający nastrój dziecka,
- wykazuje zainteresowanie ruchem obrotowym Ziemi wokół Słońca powodującym zmiany pór roku,
- potrafi wykorzystać odpowiednie symbole, aby zapowiedzieć pogodę na następny dzień.

16. Hodowla i egzotyka

20 tydzień – Gdzie są zwierzęta?

- Kto zimą śpi?
- Gdzie odleciały bociany?
- Kto marznie w ZOO?
- Dlaczego kochamy wolność?
- My też jesteśmy egzotyczni.

Umiejętności ponadpodstawowe:

- przejawia troskę i opiekuńczość w stosunku do zwierząt w przedszkolu (znajomość ich warunków życia, sposobu odżywiania),

- opowiada o warunkach życia i sposobie odżywiania dzikich zwierząt,
- wyjaśnia znaczenie pracy weterynarza.

17. Ekologia

6 tydzień – Dlaczego igły są na drzewach?

- Czy igła i igła to jest to samo?
- Kogo chowają drzewa?
- Dlaczego drzewa są ważne?
- Czy drzewa mieszkają w domu?
- Co rzeźbiarz widzi w drzewie?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- świadomie segreguje odpady,
- rozumie zależność pomiędzy ochroną środowiska a zdrowiem i życiem ludzi i zwierząt,
- przejawia zainteresowanie rzeźbiarstwem,
- podejmuje próby rzeźbienia w materiale twardym, np. w mydle,
- potrafi przeprowadzić miniwywiad z rzeźbiarzem.

9 tydzień – Czy ktoś przywiózł prąd do przedszkola?

- Co by było gdyby... (zabrakło prądu)?
- Gdzie prąd ma początek?
- Dlaczego prąd kopie?
- Co może wiatr?
- Czy prąd lubi elektryka?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- potrafi opowiedzieć, jak powstaje prąd,
- zna alternatywne źródła pozyskiwania energii elektrycznej,
- obsługuje urządzenie elektryczne pod nadzorem osoby dorosłej, zachowując środki ostrożności,
- wyjaśnia, na czym polega praca elektryka.

32 tydzień – Gdzie mieszkają owady?

- Gdzie mieszka pszczołka Maja?
- Kto przyjaźni się z krecikiem?
- Co brzęczy w ściółce leśnej?
- Komu smakują drzewa?
- Czy każdy może mieć przyjaciela?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- potrafi wyjaśnić, dlaczego ludzie walczą ze szkodnikami,
- wymienia szkody wyrządzone przez wypalanie łąk,
- przejawia postawę proekologiczną.

33 tydzień – Co to jest ogród?

- Jak zmienić kolor ziemi?
- Co wyczaruję sznurkiem i palikiem?
- Co to jest ogródkowy grzebień?
- Czy rozsada to przesada?
- Co może ogrodnik?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- przyjmuje odpowiedzialność za opiekę nad wyznaczoną grządką w przedszkolnym ogrodzie,
- przygotowuje rośliny do rozsady,
- prowadzi rozmowę z ogrodnikiem, aby dowiedzieć się o sposobach pielęgnacji roślin w ogrodzie przedszkolnym.

18. Mowa i muzyka

15 tydzień – Komu zrobię niespodziankę?

- O czym marzy „Dziewczynka z zapawkami?”
- Skąd się wzięły zapawki?
- Kto pali w przedszkolnym piecu?
- Do kogo dzieci kartki piszą?
- Gdzie mieszka Agnieszka? (w Domu Dziecka)

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wykazuje zainteresowanie literaturą dziecięcą, chętnie opowiada o wybranej przez siebie książce,
- podejmuje próbę gry na wybranym instrumencie perkusyjnym, tworząc podkład muzyczny do utworu literackiego,
- podejmuje próby samodzielnego układania życzeń.

19. Muzyka

28 tydzień – Co to są ptasie trele?

- Jakie odgłosy wydają ptaki?
- Czy znamy wszystkie ptaki?
- Kto śpiewa najpiękniej?
- Gdzie mieszkają ptaki?
- Które ptaki są z nami cały rok?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- przejawia zainteresowanie muzyką klasyczną i współczesną,
- podejmuje próby śpiewania własnych utworów (np. krótkich wierszyków),
- wyjaśnia, czym się zajmuje ornitolog.

20. Sztuka. Różnorodność

17 tydzień – Gdzie się podziały kolory?

- Jak pomalować bez farbek?
- Co jest w trzech kolorach?
- Kiedy bawimy się kolorami?
- Jak spotkać kolorowych kuzynów?
- Kiedy malujemy bez farby?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wykazuje zainteresowanie malarstwem i różnymi technikami malarskimi,
- wykazuje zainteresowanie architekturą (np. Świdermajer),
- podejmuje próby wykonania dzieła według własnej koncepcji wybraną techniką i/lub z różnorodnych materiałów.

37 tydzień – Kto wymyśla nazwy?

- „Przekładaniec paluszkowy”
- Zagraj ze mną w....
- Nożny czujnik.
- Zabawa w rymy.
- Spotkanie z autorem (np. G. Kasdepke).

Umiejętności ponadpodstawowe:

- układa rymowanki i podejmuje próby zaśpiewania ich,
- inicjuje własne zabawy z wybranym przyborem,
- potrafi przeprowadzić rozmowę na temat twórczości z autorem utworów dla dzieci.

21. Patriotyzm

10 tydzień – Dokąd pędzi wiatr?

- Co można robić z wiatrem?
- Kto się może ścigać z wiatrem?
- Gdzie możemy podróżować z wiatrem?
- Jak wiatr z nami łobuzował?
- Kto przyjaźni się z wiatrem?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wykazuje zainteresowanie historią Polski,
- wyjaśnia, kim jest dla Polaków marszałek Józef Piłsudski,
- posługuje się stoperem.

22. Tradycje – ludowość

29 tydzień – Czy na drzewach rosną kotki?

- Czy na wierzbach rosną gruszki?
- Co kotki robią na drzewach?
- Co wskoczyło do koszyczka?
- Pisanki, kraszanki, jajka malowane.

- Gdzie pochowały się jajka?

Umiejętności ponadpodstawowe:

- wykonuje palmę z naturalnych materiałów zgodnie z tradycją ludową,
- z pomocą nauczyciela przygotowuje wydmuszkę do zrobienia kraszanki,
- rozumie wartość podtrzymywania tradycji ludowych.

30 tydzień – Kto sprzątnął śnieg?

- Czemu smuci się bałwan?
- Kiedy śnieg się topi?
- Czy w nocy wszyscy śpią?
- Dlaczego nie można budować domów nad górską rzeką?
- Wisłą z gór do Bałtyku.

Umiejętności ponadpodstawowe:

- rozumie zagrożenia wynikające z nagłego wzrostu temperatury w zimie (powódź),
- przejawia zainteresowanie mapą Polski (legenda, ukształtowanie terenu),
- kontynuuje tradycję ludową, wykonując wielkanocne elementy dekoracyjne, np. pająki ze słomki i bibuły.

23. Charytatywność. Niepełnosprawność

14 tydzień – Czy lubię niespodzianki?

- Listy malowane do nieba.
- Co widzą gwiazdy?
- Ja też chcę być gwiazdą.
- Gwiazdy znane i lubiane.
- Koncert charytatywny dla...

Umiejętności ponadpodstawowe:

- przejawia zachowania empatyczne,
- angażuje się w akcje charytatywne,
- wykazuje zainteresowanie organizacjami niosącymi pomoc słabszym i poszkodowanym,
- bierze udział w spartakiadzie integracyjnej.

Badanie postępów dziecka w wieku przedszkolnym

Aby rozpocząć systematyczną pracę z dziećmi, nauczyciel ma obowiązek poznać zarówno możliwości, umiejętności, uzdolnienia każdego z nich, jak i ewentualne trudności. Jest to bardzo istotne w zaplanowaniu indywidualnego kierunku dalszego rozwoju wychowanka. Dopiero diagnoza, będąca wnikliwą analizą zgromadzonego materiału badawczego, ułatwi nauczycielowi dobranie odpowiednich metod, technik

i form pracy oraz środków dydaktycznych dla osiągnięcie jak najlepszego rozwoju dziecka w obszarze fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym.

W uzyskaniu pełnej diagnozy kompetencji dziecka podstawą jest systematyczna i rzetelna **obserwacja**, która będzie prowadzona przez nauczyciela w środowisku przedszkolnym. Dopełnieniem jej jest **wywiad, rozmowa** przeprowadzona zarówno z dzieckiem, jak i rodzicem, w celu poznania jego środowiska wychowawczego (rodzinnego), w którym przebywa. Istotne są także: **analiza wytworów** pracy dziecka oraz wnikliwa **analiza danych – badanie dokumentów** dostarczonych przez samego rodzica. W trosce o uzyskanie pełnej wiedzy o wychowanku ważna jest świadomość, a także współpraca nauczyciela ze środowiskiem rodzinnym dziecka. Rodzic, świadomy i przekonany o intencjonalności działań nauczyciela na rzecz stworzenia jak najlepszych warunków indywidualnego rozwoju jego pociechy, staje się niezbędnym partnerem nauczyciela. Wówczas, przez cały czas pobytu dziecka w przedszkolu, rodzice stają się współtwórcami działań placówki na rzecz zindywidualizowanego, wszechstronnego i wielospecjalistycznego podejścia do każdego dziecka.

Podczas codziennych spotkań z dzieckiem nauczyciel zwraca uwagę na jego zaangażowanie w wykonywanie zadań, podczas zabawy, jego aktywność, wkład pracy, w tym samodzielność, pomysłowość, kreatywność i oryginalność uzyskaną w efekcie końcowym. Zwraca także uwagę na zgodne współdziałanie dziecka w parze, w grupie, w zespole (szczególnie podczas działania w bazach), przestrzeganie przyjętych zasad współżycia społecznego, podejmowanie działań na rzecz innych dzieci. Wyeksponowane tablice diagnostyczne są wizualizacją umiejętności, które powinien potrafić każdy przedszkolak, ponadto stanowią świetną motywację dla innych dzieci, aby zdobywać kolejne sprawności. W bieżącym ocenianiu osiągnięć warto stosować niezastąpione pochwały słowne oraz symboliczne nagrody rzeczowe (medale, różne symbole itp.).

Należy pamiętać o stosowaniu wzmocnień pozytywnych, ponieważ są motywatorem do dalszych działań i podtrzymują aktywność oraz ciekawość poznawczą wszystkich dzieci, zwłaszcza tych ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Zgromadzony materiał badawczy ułatwi określenie mocnych i słabych stron wychowanka. Na potrzeby naszego programu proponujemy **arkusz monitorowania rozwoju dziecka** prowadzony przez cały okres przedszkolny, czyli 4 lata, zakończony podsumowaniem wskazującym na osiągnięcie dojrzałości szkolnej dziecka.

Zdobytą wiedzę o dziecku zaznaczamy w arkuszu odpowiednim kolorem na początku roku szkolnego, w styczniu i w czerwcu.

Przyjęłyśmy oznaczenia określające stopień osiągnięcia danej umiejętności, wykonywanej zawsze, zwykle, sporadycznie, nigdy oraz z pomocą nauczyciela:

- kolor zielony – tak,
- niebieski – często,
- pomarańczowy – czasem,
- czerwony – nie,
- **z p.** – z pomocą nauczyciela.

Na tej podstawie, mając wizualny obraz dziecka rozpoczynającego swoją „przygodę z przedszkolem”, przebieg i intensywność jego rozwoju oraz stopień osiągnięcia przez niego dojrzałości szkolnej, tworzymy pełny obraz absolwenta naszego przedszkola. Indywidualizujemy też pracę z dziećmi, dostosowujemy metody i formy pracy, uwzględniając ich specjalne potrzeby edukacyjne.

Pierwsza część arkusza zawiera informacje dotyczące **uspołecznienia**: czy dziecko rozpoznaje siebie w lustrze, czy wskazuje na siebie, uśmiecha się adekwatnie do sytuacji, okazuje niezadowolenie w sposób społecznie akceptowany; jak wyglądają jego kontakty z rówieśnikami i z osobami dorosłymi, czy jest zainteresowane zabawą, czy ją inicjuje, czy dzieli się zabawkami, czy okazuje emocje – jakie, czy pomaga innym, lubi sprawiać przyjemność innym, czy naśladuje zachowanie kolegów, dorosłych, czy zachowuje ustalony porządek dnia, czy używa zwrotów grzecznościowych – jakich, czy kontroluje swoje zachowanie w miejscach publicznych.

Druga część arkusza uwzględnia **koordynację wzrokowo-ruchową**: czy przekłada rzeczy z ręki do ręki, czy wkłada mniejsze przedmioty do większych, czy dopasowuje kształty – jakie, czy buduje wieżę z klocków, czy układa puzzle – z ilu elementów, czy łapie piłkę, nawleka korale, koloruje, wycina, nie wykraczając poza linię wzoru.

Trzecia część arkusza zawiera informacje o **motoryce dużej**: jakie jest napięcie mięśniowe, jaka jest postawa ciała, jakie wykazuje ruchy lokomocyjne (schodzenie po schodach, skakanie, bieganie), ruchy manipulacyjne, lateralizacja, utrzymanie równowagi, czy jeździ na rowerze, hulajnodze.

Czwarta część arkusza dotyczy **motoryki małej**: chwyt przedmiotu, manipulowanie przedmiotem, posługiwanie się nożyczkami.

Piąta część arkusza opisuje **samodzielność i samoobsługę**: jak się posługuje sztućcami, jak trzyma i jak pije z kubka, czy przygotowuje kanapkę, czy nalewa płyn do kubka, czy nakrywa do stołu, czy myje ręce – jak, w jakiej kolejności, czy używa ręcznika; czy zna przeznaczenie ubrań, czy sygnalizuje potrzeby fizjologiczne, czy ubiera się samodzielnie, jak się ubiera, czy zakłada rękawiczki – jakie, czy zapina guziki, zawiązuje sznurowadła, zakłada plecak, pakuje się po zajęciach, podlewa kwiaty.

Szósta część arkusza dotyczy **mowy czynnej**: czy wydaje zwielokrotnione dźwięki, czy naśladuje głosy zwierząt, czy buduje proste zdania, czy mówi o sobie w pierwszej osobie, czy zapamiętuje krótkie wierszyki, czy mówi do siebie, czy kontroluje szybkość i natężenie głosu, czy pyta o znaczenie abstrakcyjnych słów, czy opowiada krótkie historie bez pomocy obrazków.

Siódma część arkusza poświęcona jest **mowie biernej**: czy odwraca się w kierunku głosu, czy reaguje na imię, czy wskazuje nazwane przedmioty, czy słucha dłuższych opowiadań, czy wykonuje polecenia zawierające podwójne informacje.

Ósma część arkusza odnosi się do **zachowań trudnych**: czy akceptuje zmiany w otoczeniu, czy jego zachowania zagrażają zdrowiu i życiu – jakie; czy zachowania zakłócają pracę w grupie – jakie; czy zauważa się zachowania dziwne i maniery – jakie.

Dziewiąta część arkusza dotyczy **naśladowania**: czy naśladuje ruchy innych, pozycje z obrazka, czy odtwarza prosty rytm, melodię.

Dziesiąta część arkusza opisuje **procesy poznawcze (identyfikacja „ja”)**: czy świadomie wypowiada swoje imię, czy pisze swoje imię, czy zna swoje miejsce zamieszkania, czy wyraża swoje potrzeby – jak; czy rozpoznaje swoje rzeczy, czy identyfikuje nauczycieli, czy identyfikuje miejsca w przedszkolu – jakie.

Jedenasta część arkusza odnosi się do **stosunków czasowych**: czy dostosowuje ubrania do pogody, okoliczności, czy określa czas – jak, czy rozumie pojęcia związane z czasem – jakie, czy nazywa dni tygodnia, miesiące, pory roku.

Dwunasta część arkusza dotyczy **orientacji przestrzennej – schemat ciała**: czy wyróżnia stosunki przestrzenne (ja – przedmiot), czy wyróżnia stosunki w przestrzeni (ja – druga osoba).

Trzynasta część arkusza odnosi się do **koncentracji uwagi**: czy koncentruje się na jednej ulubionej czynności, czy skupia uwagę na nowym zadaniu, czy łatwo się dekoncentruje – co jest tego powodem, czy przerywa pracę, czy wraca do przerwanej pracy.

Czternasta część arkusza dotyczy **umiejętności szkolnych – czytanie globalne**: czy dopasowuje przedmioty pod względem cech, funkcji, czy dopasowuje napisy do obrazków, czy układa według wzoru, czy układa podpisy do obrazków według wzoru, bez wzoru, czy układa model zdania z wyrazów.

Piętnasta część arkusza opisuje **umiejętności szkolne – czytanie analityczno-syntetyczne**: czy rozpoznaje litery biernie, czynnie, czy dopasowuje przedmioty do obrazków, napisy do obrazków, czy dzieli wyrazy na sylaby, czy tworzy wyrazy z sylab, liter, czy czyta krótkie wyrazy, zdania, tekst, czy czyta ze zrozumieniem zdania, krótki tekst.

Szesnasta część arkusza dotyczy **umiejętności szkolnych – pisanie**: czy kreśli w powietrzu różne kształty, wzory ukierunkowane, czy rozgniata, rozciera plastelinę, czy koloruje w konturze, czy łączy punkty w kole, linii – jakiej; czy kalkuje, czy rysuje po śladzie, czy pisze po śladzie – jakim; czy odwzorowuje napis, czy pisze z pamięci – litery, wyrazy, czy pisze ze słuchu – litery, wyrazy.

Siedemnasta część arkusza odnosi się do **umiejętności szkolnych – pojęcia matematyczne**: czy klasyfikuje przedmioty w kategorii – jakiej, czy układa rytm wg wzoru – ile elementów, czy porównuje przedmioty, czy zna kształty, nazwy cyfr, czy przyporządkowuje cyfrę do ilości elementów, czy przelicza w zakresie 10, czy dodaje w zakresie 10, czy odejmuje w zakresie 10, czy dodaje powyżej 10 czy zna symbole: +, -, <, >; czy rozwiązuje proste zadania, czy rozumie pojęcia gradacyjne – jakie; czy rozpoznaje figury geometryczne – jakie; czy zna pojęcia miary i wagi – jakie; czy potrafi odczytać godzinę na zegarku.

Osiemnasta część arkusza dotyczy **umiejętności kluczowych**: porozumiewanie się w języku obcym nowożytnym – czy są to pojedyncze słowa, czy proste zdania, czy rozumie proste polecenia; kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje

naukowo-techniczne – umiejętność rozumowania, wyciągania wniosków na podstawie dowodów, przewidywanie skutków podjętych decyzji; kompetencje informatyczne – czy obsługuje aparat cyfrowy, dyktafon, czy uruchamia program edukacyjny; umiejętność uczenia się – czy można zauważyć któryś styl uczenia się, czy współpracuje w grupie, czy posiada umiejętność planowania, jaka jest samoocena; kompetencje społeczne i obywatelskie – zainteresowanie przeszłością swoją, swojej rodziny, okolicy, wyrażanie swojej opinii; inicjatywność i przedsiębiorczość – planowanie, organizowanie własnej pracy, wykorzystywanie swoich mocnych stron, komunikowanie się z dziećmi i dorosłymi werbalnie i niewerbalnie; świadomość i ekspresja kulturalna – wykorzystywanie różnych form ekspresji, znajomość dzieł kultury, rozumienie różnorodności kulturowej i językowej, wyrażanie uczuć różnymi środkami wyrazu (porozumiewanie się w języku ojczystym uwzględnione we wcześniejszych częściach arkusza).

6. ORGANIZACJA WARUNKÓW I SPOSOBÓW REALIZACJI Kształcenia

Podstawowymi zadaniami przedszkola jest wspieranie wielokierunkowej aktywności dziecka poprzez organizację warunków sprzyjających nabywaniu doświadczeń w fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym obszarze jego rozwoju – dlatego program „Raz, dwa, trzy... wiem ja, wiesz ty” powinien być realizowany z przygotowanym zapleczem badawczym (aby dzieci mogły swobodnie prowadzić doświadczenia i badania – kierowane i spontaniczne). Niezbędne są nowoczesne pomoce dydaktyczne, np. lupy, pojemniki do obserwacji niewielkich, żywych organizmów, mikroskopy, wizualizery, kamery cyfrowe, słuchawki, dyktafony, komputery z niezbędnym oprogramowaniem, tablica interaktywna, drukarka, kserokopiarka itp. Tak przygotowane zaplecze pozwoli na swobodny rozwój, zabawę i odpoczynek w poczuciu bezpieczeństwa.

Jednak nie tylko nadążanie za rozwojem techniki jest ważne. Otoczenie wokół przedszkola powinno być tak zagospodarowane, aby dzieci mogły samodzielnie prowadzić obserwacje, uprawy roślin ozdobnych i warzyw oraz hodowle zwierząt, kształtując w ten sposób umiejętności społeczne, w których odpowiedzialność, systematyczność i konsekwencja są niezbędne.

Obok placu zabaw powinno być wydzielone miejsce na „chodnik sensoryczny”, czyli ścieżkę, która poprzez swą strukturę ze zgromadzonych naturalnych surowców (szyszki, kamienie, kora, groch, piasek itp.) pozwoli w naturalny sposób wzbogacać doznania dzieci. Chodnik ten powinien się składać z części stymulujących percepcję czuciową, gdyż będzie miał za zadanie wspierać umiejętność rozpoznawania faktur i kształtów, pomoże dzieciom zrozumieć pojęcia: miękkie – twarde, przyjemne (mię) – nieprzyjemne (niemię), wygodne – niewygodne itp. Będzie istotnym elementem wzmacniającym rozwijanie procesów poznawczych.

Plac zabaw powinien się składać z części relaksacyjnej i stanowisk do zabaw tematycznych, zainspirowanych zainteresowaniami dzieci i powinien być opisany graficznie w regulaminie, który będzie potwierdzeniem realizacji zadania przedszkola, mówiących o zabawie i odpoczynku dzieci w poczuciu bezpieczeństwa.

Realizacja kolejnego zadania przedszkola, mówiącego o współdziałaniu rodziców oraz instytucji uznanych przez rodziców za źródło istotnych wartości, uwzględniana jest w sprawowaniu przez nich opieki nad wyznaczoną częścią upraw i hodowlą, a także, np. we współpracy z miejscowym Zakładem Gospodarki Komunalnej, którego cele statutowe są zintegrowane z zadaniami przedszkola i powinny być kompatybilne z planami rozwoju miasta/gminy. Do ich zadań powinno należeć przygotowanie miejsca dla zwierząt, dostarczanie dla nich pożywienia oraz składowanie kompostownika.

Dzieci będą mogły w naturalny sposób obserwować i poznawać konieczność i zasadność wykonywania tych czynności.

Prowadzone przez dzieci spostrzeżenia powinny odbywać się systematycznie. Wskazane jest, aby dzieci samodzielnie, np. wykorzystując technologię cyfrową, mogły zapisywać w elektronicznym notatniku, w postaci krótkiego filmu czy zdjęć aktualne obserwacje, działania. Dzięki temu w przyszłości będą miały możliwość zauważenia zmian, zachodzących zarówno w ogrodzie warzywnym, w części ozdobnej, jak i w części związanej z hodowlą zwierząt. To z kolei wpłynie na łatwiejsze rozumienie pojęć związanych z czasem. Natomiast umiejętność wykorzystywania nowoczesnych technologii – posługiwanie się aparatem cyfrowym, czy dyktafonem wpłynie na odpowiednią realizację kolejnego z zadań przedszkola, jakim jest tworzenie warunków umożliwiających bezpieczną, samodzielną eksplorację elementów techniki w otoczeniu, co jest wyeksponowane w umiejętnościach kluczowych, niezbędnych do pełnego funkcjonowania w dynamicznie rozwijającej się rzeczywistości.

Dzieci z pewnością będą zachwycone zaobserwowanymi i udokumentowanymi przez siebie zmianami, jak i współpracą swoich rodziców w wyznaczonych częściach ogrodu.

Zagospodarowane otoczenie przedszkola, bogate wyposażenie w sprzęt i pomoce dydaktyczne usprawnią nauczycielom planowanie i prowadzenie działań edukacyjnych. W prosty sposób będzie mogła być realizowana zasada planu daltońskiego. Każdy tydzień mający swój temat wiodący, wynikający z tematu kompleksowego, będzie realizowany w odpowiednich warunkach i przez odpowiedni czas. Dzieci chętnie będą podejmować działania, bo rozkład tematów i treści został dobrany adekwatnie do poziomu ich indywidualnego rozwoju, możliwości percepcyjnych, wyobrażeń, rozumowania i specjalnych potrzeb edukacyjnych – tak, aby wspierać samodzielną dziecięcą eksplorację świata.

Wszystkie dzieci muszą wykonać zaplanowane na dany tydzień zadania, ale to dziecko może wybrać część dnia, w której dane polecenie wykona.

Aby uwzględnić indywidualne predyspozycje każdego dziecka oraz uszanować jego indywidualne potrzeby i zainteresowania, każde zadanie zostało dodatkowo zróżnicowane, posiada różne poziomy trudności. W ten sposób wzmacniamy poczucie wartości, indywidualność, oryginalność oraz potrzebę tworzenia relacji osobowych, a także uczestnictwa dziecka w grupie, nie tylko rówieśniczej.

Dzieciom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi zostało poświęcone szczególne miejsce w programie. Uwzględniając potrzeby dzieci niedowidzących, niedosłyszących, z autyzmem, zespołem Aspergera czy afazją uwzględniono konieczność organizacji kąpek relaksacyjnych, wyciszających czy wyposażenie stanowisk do zabaw dydaktycznych w specjalistyczny sprzęt i pomoce np.: okulary, lupy, linijki powiększające czy mikroskopy; słuchawki, dyktafony – dostępne dla wszystkich dzieci, bo to dzięki nim zarówno dzieci pełnosprawne, jak i te z niepełnosprawnościami mają możliwość prowadzenia w naturalny sposób wnikliwej obserwacji. Dostosowanie otoczenia do potrzeb dziecka ze SPE, zastosowanie, np.: dodatkowego, mocniejszego

oświetlenia oglądanego obiektu, który zostanie wielokrotnie powiększony, ułatwi dzieciom pozyskanie bardziej precyzyjnej wiedzy w danym temacie.

Ważną rolę spełniają nie tylko wyrazy, ale całe teksty napisane powiększoną czcionką. Dzieci chętnie korzystają z literatury z powiększonym tekstem i ilustracjami. Grube kredki, pisaki, flamastry, duże formaty kartonów do rysowania i pisania, dobieranie kontrastowych kolorów do zajęć, ale również kontrola sprawności sprzętu korekcyjnego – okularów, aparatu słuchowego, ułatwi funkcjonowanie dzieci ze SPE w grupie rówieśniczej. Dobrze wyposażone sale zajęć, stają się naturalnym środowiskiem dziecka, ułatwiają mu funkcjonowanie i zachęcają do działania – a dzięki temu niepełnosprawności stają się niezauważalne dla innych, a dzieci nie czują się poróżnione z resztą rówieśników.

Dobrze zorganizowana pomoc koleżeńska stanie się naturalnym, codziennym elementem zabawy w przedszkolu. Wdrażanie dzieci do wzajemnego pomagania sobie – nie tylko dzieciom ze SPE – na przykład w czynnościach samoobsługowych, w zrozumieniu i wykonaniu zadania, to podstawa założeń programu.

Zapewnienie przedstawionej organizacji warunków i sposobów realizacji kształcenia oraz zastosowanie zaproponowanych metod, technik i form pracy z jednoczesnym monitorowaniem postępów dziecka, zapewni każdemu z nich osiągnięcie sukcesu na miarę własnych możliwości i zgodnie z jego zainteresowaniami.

7. WSPÓŁPRACA PRZEDSZKOLA Z RODZICAMI ORAZ INSTYTUCJAMI I PODMIOTAMI WSPIERAJĄCYMI REALIZACJĘ JEGO ZADAŃ

Aby zapewnić optymalne warunki do rozwoju dziecka w przedszkolu, nie można pominąć znaczenia jego naturalnego środowiska, rozumianego jako przestrzeń, w której działa społeczność lokalna dla zapewnienia sobie odpowiednich warunków życia i zaspokojenia swoich naturalnych potrzeb. W tak rozumianym społeczeństwie zachodzą ważne procesy ekologiczne, polityczne, społeczne, ekonomiczne i kulturowo-oświatowe oraz działają różne instytucje i podmioty wzajemnie od siebie zależne. Przedszkole, będące placówką oświatową, jest odpowiedzią na oczekiwania społeczne i stara się poznać oraz zrozumieć lokalne potrzeby i problemy. Swoje działania ukierunkowuje więc na współpracę ze wszystkimi podmiotami mającymi wpływ na rozwój i wychowanie dzieci.

Proponujemy, aby nauczyciele realizujący nasz program wypracowali własny sposób promocji przedszkola w środowisku lokalnym. Zadbali o estetykę zarówno otoczenia wokół przedszkola, jak i wewnątrz budynku, we wszystkich salach i pomieszczeniach; stworzyli miłą i przyjazną atmosferę, byli życzliwi i kulturalni w stosunku do siebie, rodziców i dzieci; na bieżąco informowali społeczność o działaniach i wydarzeniach w placówce, zadbali o upowszechnienie tych wiadomości.

Rodzic dziecka w naszym programie jest najważniejszym partnerem nauczyciela. Współpracę ze wszystkimi **Rodzicami** należy rozpocząć od zaprezentowania im głównych założeń programu oraz wskazania zalet wynikających z jego realizacji. Jest to czas wspólnego planowania obecności rodziców w przedszkolu, nie tylko w okresie adaptacyjnym, sformułowania wzajemnych oczekiwań oraz wskazania obszarów, w realizacji których obecność i udział rodziców jest niezbędny. Wspólne ustalenie zakresu obowiązków i zadań rodziców, dzieci oraz pracowników przedszkola ułatwi realizację treści programowych. Warto rozważyć również inne rozwiązania proponowane przez rodziców, a może przez nas przeoczone (np. dobór zwierząt hodowanych w placówce, inny sposób gromadzenia i przechowywania kompostownika itp.). Ciekawą i wartą wykorzystania może okazać się zgłoszona lista zawodów wykonywanych przez rodziców i dziadków.

Przedszkolny kalendarz wydarzeń zapewne wzbogacą imprezy, uroczystości, wycieczki dalsze i okoliczne oraz wyjazdy do teatru lub innych ośrodków kultury. Są one bardzo istotne, gdyż nie tylko integrują społeczność, ale pozwalają na wspólne, rodzinne przeżycia. Na ich realizację również przeznaczyliśmy odpowiedni czas będący w dyspozycji nauczyciela.

Innym, równie ważnym elementem współpracy, jest wsparcie rodziców w ich działaniach wychowawczych poprzez organizację tematycznych szkoleń, warsztatów, pogadanek, spotkań ze specjalistami, czy wskazanie formy stałego kontaktu, aby

przypomnieć, poinformować lub przekazać istotne, pilne informacje, takie jak: przypomnienie o terminowych badaniach, szczepieniach, zaproszenie na zajęcia otwarte itp.

Nie możemy zapomnieć o gromadzeniu wszelkich informacji o dziecku, aby wspólnie z rodzicami ustalić dominującą inteligencję. Jest to bardzo istotne podczas pierwszych spotkań, jeszcze przed rozpoczęciem roku przedszkolnego, albowiem ułatwi to nauczycielom zaplanowanie działań edukacyjnych już od pierwszych dni.

Oprócz wyznaczonych terminów, w których będą odbywać się zebrania z rodzicami, istotnym jest wyznaczenie np. „dnia indywidualnych spotkań”, gdyż nie wszystkie tematy i informacje mogą być przekazywane podczas spotkań ogólnych, a czas przyrowadzenia lub odbioru dziecka nie sprzyja takim rozmowom. Warto założyć „zeszyt zgłoszeń”, w którym rodzic określi potrzebę i czas spotkania z nauczycielem.

Czasem rodzic krępuje się zapytać lub poprosić o wyjaśnienie problemu. Warto zatem zadbać o rozwiązanie w postaci np. „Gadającej skrzynki”, do której rodzice będą wrzucać skierowane do konkretnego pracownika przedszkola napisane pytania lub zgłoszą problem anonimowo.

Warto również kontynuować prowadzenie tablic, na których eksponujemy prace plastyczne lub inne wytwory dzieci.

Stałą współpracę należy kontynuować także z władzami lokalnymi, które uczestniczą w uroczystościach i imprezach przedszkola, przygotowują programy artystyczne z okazji różnych uroczystości państwowych i lokalnych, są współorganizatorami wydarzeń kulturalnych i sportowych mających wpływ na rozwój dzieci; współorganizują konkursy tematyczne, „dni naukowe”; ułatwiają nawiązanie kontaktów z wybranymi stowarzyszeniami, pomagają w organizacji akcji charytatywnych i ułatwiają promocję przedszkola w lokalnym środowisku.

Wśród instytucji nie powinniśmy pominąć zwłaszcza Policji i Straży Pożarnej – państwowej i ochotniczej – które przedstawiamy dzieciom, jako służby mundurowe gotowe w każdej chwili nieść pomoc oraz czuwające nad naszym bezpieczeństwem, czym wzbudzają podziw i szacunek. Bezpośrednia rozmowa z dzielnicowym i strażakiem, wizyta w ich miejscu pracy, udział w organizowanych dla dzieci pokazach, spotkania w przedszkolu, wspólny udział w ćwiczeniu prawidłowych zachowań, np. podczas pożaru, kontroli pojazdu przed wyjazdem na wycieczkę mają bezdyskusyjny wpływ na prawidłowy rozwój dzieci.

Współpracując z Domem Kultury i Biblioteką, będącymi centrum wydarzeń kulturalnych, uczestniczymy w zaproponowanych spotkaniach autorskich, konkursach, zajęciach bibliotecznych, zwiedzamy wystawy prac autorskich – nie tylko lokalnych malarzy i rzeźbiarzy. Mamy również możliwość promocji dzieci uzdolnionych plastycznie, organizując w tych placówkach wystawę ich prac.

Stała współpraca z Ośrodkiem Zdrowia i Apteką też jest bardzo istotna i powinna obejmować: wizyty pracowników medycznych w przedszkolu, ich udział w zajęciach z dziećmi, wizyty dzieci w placówce medycznej, ich udział w zorganizowanych dla nich

konkursach (np. promujących zdrowy styl życia). Takie wspólne działania mają na celu przybliżenie dzieciom pracy pielęgniarki, lekarzy różnych specjalności (np. stomatologa, laryngologa). Osiągniemy to poprzez: ich wizytę i udział w zajęciach przedszkolnych, wizyty dzieci w ośrodku zdrowia (poznanie gabinetu lekarskiego, zabiegowego; rejestracji), dzięki czemu dziecko będzie umiało prowadzić zdrowy styl życia, stosowało działania profilaktyczne oraz przełamać strach przed wizytą u lekarza.

Dom Spokojnej Starości to placówka, która zawsze serdecznie wita nasze dzieci przybywające do niej z krótkim, okazjonalnym programem artystycznym, zwłaszcza w okresie zbliżających się Świąt czy też Święta Babci i Dziadka. Prace wykonane przez dzieci są miłym prezentem chętnie przyjmowanym przez pensjonariuszy.

Ośrodek Pomocy Społecznej, Parafia, Caritas, ośrodki dla dzieci niesłyszących, słabosłyszących, z autyzmem, niewidomych, niedowidzących oraz stowarzyszenia działające na rzecz dzieci, także dzieci niepełnosprawnych, różne Fundacje, np. SYNOPSIS, oferują objęcie dzieci specjalistyczną pomocą (np. hipoterapia, dogoterapia SI), udzielają pomocy materialnej dzieciom, których rodzice są w trudnej sytuacji finansowej (dopłaty częściowe lub całościowe do żywienia i opłat).

Współpraca z dziecięcym hospicjum i domem dziecka znalazła swoje miejsce w treściach nauczania w naszym programie, ponieważ trudno jest nauczyć dziecko przeżywania, odczuwania i prawidłowego nazywania uczuć tylko o nich opowiadając. Proponowana przez nas współpraca, to nie tylko okazjonalna akcja charytatywna, rozumiana, jako zbiórka zabawek, ale także organizacja wspólnych spotkań, zajęć, zabaw oraz wyjazdów do kina, teatru, podczas których dzieci będą miały możliwość porozmawiania ze sobą o swoich marzeniach, tęsknotach, żalu, bólu, oczekiwaniach, radościach czy planach. W takich warunkach nauka empatii, zrozumienia i współodczuwania przez dzieci wydaje się łatwiejsza.

Proponujemy objąć współpracą również okolicznych mieszkańców, których możemy zjednać i zjednoczyć, organizując na przykład wspólne kolędowanie w okresie świątecznym; występ artystyczny dla babć i dziadków z okazji ich świąt – także dla tych mieszkających w sąsiedztwie przedszkola, a których nikt nie odwiedza; zaproszenie sąsiadów i wszystkich chętnych mieszkańców do wspólnego udziału w akcji Sprzątania Świata itp.

Każdy nauczyciel sam powinien dokonać wyboru z kim i w jakim zakresie podejmie współpracę. Proponujemy, aby w miarę potrzeb korzystać z pomocy i wsparcia placówek specjalistycznych, na przykład Kuratorium Oświaty, Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej, Ośrodka Rozwoju Edukacji czy Mazowieckiego Samorządowego Centrum Doskonalenia Nauczycieli. To są bowiem partnerzy, którzy stale czuwają nad rozwojem i doskonaleniem zawodowym nauczycieli.

8. EWALUACJA PROGRAMU

Program „Raz, dwa, trzy... wiem ja, wiesz ty” podlega ewaluacji formatywnej, konkluzywnej oraz triangulacji.

Ewaluacja formatywna będzie prowadzona na bieżąco, w trakcie realizacji programu. Obserwacje i spostrzeżenia nauczycieli pracujących z programem oraz rodziców współuczestniczących w jego realizacji zostaną poddane wnikliwej analizie i wykorzystane do wprowadzenia ewentualnych zmian lub wskazania innych rozwiązań – zaproponowanych na przykład przez nauczycieli. Podobnej analizie zostaną poddane wyniki rozmów prowadzonych z dziećmi i pracownikami placówki.

Ewaluacja konkluzywna zostanie przeprowadzona po zakończeniu realizacji programu. Jest to ewaluacja całościowa i odniesie się do postępów, które zaszły w wiedzy, umiejętnościach i postawach dzieci oraz da odpowiedź, czy zostały zrealizowane cele programowe.

Narzędziem badawczym będą ankiety, wywiady, obserwacje zajęć, obejrzenie wytworów prac dzieci, analiza dokumentów.

Triangulacja pozwoli na analizę informacji zwrotnej pozyskanej z możliwie różnych stron, czyli od różnych podmiotów współpracujących z przedszkolem podczas realizacji programu.

Uzupełnienie narzędzi, wykorzystywanych do ewaluacji programu, stanowi zaproponowany przez nas arkusz monitorowania wiedzy i umiejętności dzieci, który został skonstruowany w taki sposób, aby dał pełny obraz przyrostu wiedzy i intensywności kształtowania się umiejętności kluczowych. W ogólnym zestawieniu mogą być widoczne momenty „załamania”, czy też regres rozwojowy, bądź nagłe skoki „wzwyż” w rozwoju dziecka. Będzie to czas przystąpienia nauczyciela do dokonania wnikliwej analizy w celu odnalezienia przyczyny zaistniałej sytuacji np. spowodowanej chorobą dziecka, czy trudną sytuacją w rodzinie. Może to być sygnał, który przyczyni się do zauważenia początków zaburzeń czy trudności wynikających z nieharmonijnego rozwoju dziecka. Wykorzystać to można jako okazję do rozpoczęcia intensywnej pracy z dzieckiem szczególnie uzdolnionym. Nauczyciel poszukując przyczyn, podejmuje decyzję o modyfikacji metod, czy też form pracy z dzieckiem, z jednoczesnym objęciem go odpowiednią formą pomocy.

Z tak przygotowanego arkusza łatwo będzie odczytać poziom rozwoju dziecka w sferze fizycznej społecznej, emocjonalnej i poznawczej w odniesieniu do osiągnięcia dojrzałości szkolnej.

Bardzo ważnym źródłem wiedzy w ewaluacji programu będzie też klasa pierwsza, w której spotkają się absolwenci naszego przedszkola z rówieśnikami z innych placówek. Działając wspólnie z nauczycielem tejże klasy I, który automatycznie staje się stroną dokonującą ewaluacji programu, łatwiej nam będzie ustalić, czy określony przez

nas model absolwenta jest zgodny z rzeczywistością i czy osiągnięte zostały zamierzone cele.

Zagadnienia zawarte w narzędziach badawczych – ankietach – uzależnione są od grupy, do której zostały kierowane. Podajemy przykładowe:

– **skierowane do nauczycieli:**

- Czy cele i treści zostały jasno sformułowane?
- Czy warunki i sposoby realizacji zostały dokładnie określone?
- Czy program ułatwia i uwzględnia zróżnicowanie potrzeb rozwojowych?
- Czy zaproponowana organizacja zajęć ułatwia osiągnięcie celów?
- Czy zaproponowany arkusz monitorowania rozwoju dziecka jest przejrzysty i łatwy w wykorzystaniu?
- Czy dzieci mają możliwość odnieść sukces na miarę swoich możliwości?
- Czy obecność i wsparcie rodziców w przedszkolu ułatwia realizację treści i osiągnięcie celów?
- Czy i jakie są widoczne różnice rozwojowe naszych wychowanków na tle innych dzieci?

– **skierowane do rodziców:**

- Czy mają poczucie, że mogą wpływać na działania przedszkola?
- Czy ich zdaniem, nauczycielom zależy na współpracy z nimi?
- W jakich działaniach brali udział lub w nich uczestniczyli?
- czy działania przedszkola mają wpływ na ich relacje z dzieckiem?
- Czy zauważyli, że nauczyciel indywidualnie traktuje jego dziecko?
- Czy stosuje w domu zasady przyjęte w przedszkolu?
- Czy zauważają postępy edukacyjne dziecka?
- Czy i jak zachęca się dzieci do udziału w zabawach?

– **zadane dzieciom:**

- Czy chętnie przychodzą do przedszkola?
- Czy lubią wspólne zabawy?
- Czy zabawy w bazach są ciekawe i czy lubią w nich się bawić?
- Które zabawy są dla nich atrakcyjne?
- Czy w domu opowiadają rodzicom o tym, co się działo ciekawego w przedszkolu?
- Czy wspólnie z rodzicami poznają to, o czym rozmawiali w przedszkolu?
- Czy i w jaki sposób pani zachęca je do udziału w zabawach?
- Do kogo zwraca się, jeśli ma problem?

– **skierowane do różnych podmiotów:**

- Czy i w jaki sposób przedszkole promuje swoje działania?
- Jak przedszkole organizuje współpracę ze środowiskiem?
- Jakie działania objęła współpraca z przedszkolem?
- Jakie korzyści przyniosła współpraca z przedszkolem?
- Jakie korzyści dzieciom dała współpraca z przedszkolem? Czy jest to zauważalne?
- W jakim zakresie warto rozszerzyć współpracę z przedszkolem?

Dokumenty poddane analizie, to miesięczne plany pracy nauczyciela, protokoły rad pedagogicznych i zebrań z rodzicami, sprawozdania z pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczycieli, informacje zamieszczane na tablicach informacyjnych, strona Internetowa przedszkola, notatki i informacje zamieszczone w prasie lokalnej.

Oczekujemy, że analiza zgromadzonego materiału badawczego ułatwi sporządzenie **Raportu z ewaluacji**, dając odpowiedź na kluczowe pytania:

1. Czy realizacja programu zapewnia wszechstronny rozwój dziecka?
2. Czy realizacja programu zapewnia dziecku osiągnięcie wysokiego poziomu dojrzałości szkolnej?
3. Czy realizacja programu zapewnia dzieciom bezpieczeństwo?
4. Czy realizacja programu pozwala nauczycielom na bieżąco monitorować osiągnięcia dzieci i modyfikować pracę w zakresie form i metod pracy?
5. Czy realizacja programu pozwala realizować zadania edukacji włączającej?
6. W jakim stopniu realizacja zadań zawartych w programie pozwala na przeciwdziałanie wykluczeniu?
7. W jakim zakresie program jest kompatybilny z programem wychowawczym przedszkola?
8. Czy realizacja programu wspiera rodziców w procesie wychowania i edukacji ich dzieci?
9. Czy realizacja programu daje informacje rodzicom o rozwoju ich dzieci w sposób regularny i w różnorodnej formie?
10. Czy zaproponowane w programie formy współpracy w zakresie realizacji zadań edukacji przedszkolnej są wysoko oceniane przez rodziców?
11. Czy realizacja programu wpływa na zaangażowanie rodziców w działania przedszkola?
12. Czy realizacja programu wpływa na zaangażowanie innych osób i instytucji w działania przedszkola?

9. BIBLIOGRAFIA

- Bogdanowicz M., Kasica A., *Ruch rozwijający dla wszystkich. Efektywność metody Weroniki Sheborne*, Harmonia, Gdańsk 2004.
- Brudnik E., Moszyńska A., Owczarska B., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, cz. 1, Zakład Wydawniczy SFS, Kielce 2000.
- Brzezińska A., *Spółeczna psychologia rozwojowa*, Wydawnictwo Naukowe Scholaris, Warszawa 2000.
- Cieszyńska-Rożek J., Korendo M., *Wczesna interwencja terapeutyczna. Stymulacja rozwoju dziecka. Od noworodka do 6 roku życia*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 2007.
- Eliot L., *Co tam się dzieje? Jak rozwija się mózg i umysł w pierwszych pięciu latach życia*, przekład A. Janowski, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2010.
- Gardner H., *Pięć umysłów przyszłości*, przekład D. Bakalarz, Wydawnictwo Laurum, Warszawa 2009.
- Gardner H., *Inteligencje wielorakie. Nowe horyzonty w teorii i praktyce*, /przekład A. Jankowski/, Wydawnictwo Laurum, Warszawa 2009.
- Goleman H., *Inteligencja emocjonalna*, przekład A. Janowski, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 1997.
- Goleman D., *Inteligencja społeczna*, przekład A. Janowski, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2007.
- Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska E., *Dziecięca matematyka. Książka dla rodziców i nauczycieli*, WSiP, Warszawa 1997.
- Helm J. H., Katz L.G., *Mali badacze – metoda projektu w edukacji elementarnej*, CODN, Warszawa 2003.
- Klim-Klimaszewska A., *Pedagogika przedszkolna*, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2010.
- Kopik A., *Umysły przyszłości – prezentacja multimedialna*, Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Europejska Agencja Rozwoju, Kielce 2013, <http://umysly.edukacyjni.pl>.
- Korporowicz L. (opr.), *Słownik ważniejszych pojęć*, [w:] L. Korporowicz (red.), *Ewaluacja w edukacji*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1997.
- Krzyżewska J., *Aktywizujące metody i techniki w edukacji*, cz. II, Wydawnictwo AU OMEGA, Suwałki 2000.
- Krzyżewska J., *Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej*, cz. I, Wydawnictwo AU OMEGA, Suwałki 1998.
- Matczak M., Papier B., *Narzędzia TOC w edukacji małych dzieci*, Wojewódzki Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Łódź 2013.

- Minczakiewicz E. M., *Zabawa w rozwoju poznawczym i emocjonalno-społecznym dzieci o zróżnicowanych potrzebach i możliwościach*, IMPULS, Kraków 2006.
- Parkhurst H., *Wykształcenie wg planu daltońskiego*, <http://pbc.gda.pl/dlibra/docmetadata?id=4642&from=FBC>.
- Sławińska M., *Konstruowanie wiedzy na zajęciach w przedszkolu*, IMPULS, Kraków 2010.
- Szmidt K., *Trening kreatywności*, Helion, Gliwice 2008.
- Zaremba L., *Specjalne potrzeby rozwojowe i edukacyjne dzieci i młodzieży. Identyfikowanie SPR i SPE oraz sposoby ich zaspokajania*, ORE, Warszawa 2014, www.bc.ore.edu.pl/Content/671.
- Zoller E., *A dlaczego? Jak odpowiadać na trudne pytania dzieci*, GWP, Gdańsk 2009.

Elżbieta Osuch – nauczyciel dyplomowany z 33-letnim stażem pracy; dyrektor Zespołu Szkolno-Przedszkolnego w Starej Wsi; absolwentka: Studium Nauczycielskiego w Radomiu na kierunku wychowanie przedszkolne i Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie na kierunku polonistyka oraz studiów podyplomowych: technologie informacyjne i bibliotekarstwo oraz historia; posiadająca kwalifikacje w zakresie pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi: oligofrenopedagogika, tyflopädagogika, edukacja i rehabilitacja osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz z zaburzeniami ze spektrum autyzmu; ekspert wchodzący w skład komisji egzaminacyjnych i kwalifikacyjnych dla nauczycieli ubiegających się o awans zawodowy.

Anna Gładysiak-Kalinowska – nauczyciel dyplomowany z 38-letnim stażem pracy; wicedyrektor w Zespole Szkolno-Przedszkolnym w Starej Wsi; absolwentka Wyższej Szkoły Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie w zakresie wczesnoszkolnej edukacji zintegrowanej, studiów podyplomowych: w zakresie matematyki, w zakresie techniki oraz Akademii Liderów Oświaty Szkoły Uczącej Się.

Barbara Markiewicz – nauczyciel dyplomowany w Zespole Szkolno-Przedszkolnym w Starej Wsi z 39-letnim stażem pracy; absolwentka: UW w Warszawie w zakresie edukacji początkowej, studiów podyplomowych w zakresie kształcenia zintegrowanego oraz studiów podyplomowych w zakresie informatyki; absolwentka Studium Wychowania Przedszkolnego w Warszawie; reedukator, terapeuta pedagogiczny dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi; edukator MEN; ekspert wchodzący w skład komisji egzaminacyjnych i kwalifikacyjnych dla nauczycieli ubiegających się o awans zawodowy; trener programu Ekspert; autorka materiałów edukacyjnych z zakresu kształcenia zintegrowanego zamieszczonych w publikacji multimedialnej „Praska 14”.